

**Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»**

Кафедра журналістики

Руслана Савчук

КУЛЬТУРА УСНОГО ПУБЛІЧНОГО МОВЛЕННЯ

**навчально-методичний посібник
для студентів II курсу
спеціальності «Журналістика»**

**Івано-Франківськ
2019**

УДК 808.5:070(072)

ББК 81.2Укр

*Рекомендовано до друку Вченою радою Факультету філології
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
(протокол № 6 від 28 лютого 2019 р.)*

Рецензенти:

М. І. Голянич – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Факультету філології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Р. І. Стефурак – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Савчук Р. Л. Культура усного публічного мовлення : навчально-методичний посібник для студентів II курсу спеціальності «Журналістика» / Руслана Любомирівна Савчук. – Івано-Франківськ : Голіней О. М., 2019. – 119 с.

Навчально-методичний посібник розроблено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра журналістики, а також вимог кредитно-модульної організації навчального процесу. Містить відомості про структуру курсу «Культура усного публічного мовлення», плани практичних занять, завдання для самостійної роботи, теми повідомлень, список рекомендованої літератури, питання для самоконтролю, тематику публічних виступів та рекомендації до їх підготовки, тренувальні вправи, короткий термінологічний словник, програмові вимоги до іспиту тощо.

Видання призначено для студентів II курсу спеціальності «Журналістика» денної форми навчання.

ЗМІСТ

Вступ.....	5
<i>Практичне заняття № 1. Теоретичні засади культури усного публічного мовлення.....</i>	<i>7</i>
<i>Практичне заняття № 2. Усне мовлення – найважливіша форма існування мови як засобу комунікації.....</i>	<i>12</i>
<i>Практичне заняття № 3. Невербальні засоби спілкування.....</i>	<i>16</i>
<i>Практичне заняття № 4. Техніка усного мовлення. Дихання та голос.....</i>	<i>22</i>
<i>Практичне заняття № 5. Дикція як складник техніки усного мовлення. Артикуляція.....</i>	<i>26</i>
<i>Практичне заняття № 6. Орфоепія як наука про правильну літературну вимову.....</i>	<i>31</i>
<i>Практичне заняття № 7–8. Формування ораторської майстерності журналіста.....</i>	<i>3833</i>
<i>Практичне заняття № 9. Символи, стереотипи як знаки світової та національної культури та їх роль у журналістській практиці.....</i>	<i>42</i>
Тематика публічних виступів.....	46
<i>Рекомендації до підготовки й виголошення публічного виступу.....</i>	<i>48</i>
Загальні правила публічного виступу.....	51
Композиційна побудова промови.....	52
Репетиція виступу.....	52
Алгоритм самоаналізу промови.....	53
Спеціальні ораторські прийоми.....	54
Діловий етикет оратора.....	54
Типові помилки оратора-початківця.....	55
<i>Тренувальні вправи і поради щодо техніки усного мовлення.....</i>	<i>57</i>
<i>Тренувальні вправи (контроль за глибиною дихання).....</i>	<i>57</i>
<i>Умови правильного дихання радіо- та тележурналіста.....</i>	<i>57</i>
<i>Вправи для розминки і тренування м'язів мовленнєвого апарату (рота, щелеп, губ, язика).....</i>	<i>58</i>

Вправи з артикуляції голосних звуків української мови.....	60
Вправи з артикуляції приголосних звуків української мови.....	63
Вправи для тренування вимови. Скоромовки.....	64
Основні партитурні знаки.....	76
Рекомендації: «Як навчитися виразно читати поетичні тексти»....	77
Поради для декламатора.....	77
<i>Психодіагностичний практикум самопізнання.....</i>	<i>79</i>
Тест «Чи правильно Ви інтерпретуєте жести та міміку інших людей?».....	79
Тест «Підготовка до співбесіди».....	83
Тест для діагностики рівня комунікативності.....	84
Тест «Оцінка самоконтролю в спілкуванні».....	86
Тест «Чи вмієте Ви виступати?».....	87
Короткий термінологічний словник.....	90
Програмові вимоги до іспиту з курсу «Культура усного публічного мовлення».....	106
Рекомендована література.....	109

ВСТУП

Мета навчальної дисципліни «Культура усного публічного мовлення» – ознайомити студентів із теоретичними засадами культури усного публічного мовлення, закріпивши професійні знання та вміння вербального й невербального спілкування у сфері журналістики.

Завдання курсу:

- оволодіння культурою усного публічного мовлення на основі теоретичних надбань лінгвістики та риторики, досвіду національного радіо та телебачення;
- формування вмінь і навичок застосування вербальних і невербальних засобів комунікації, логічних, психологічних, етичних, літературних прийомів у мові та спілкуванні;
- засвоєння основ техніки мовлення (вироблення нормативного, інтонаційно виразного, образного і логічного мовлення);
- пізнання еталону сучасного радіо- та телемовлення, усвідомлення своєї причетності до його творення;
- виховання почуття відповідальності за свої мовленнєві дії, мовленнєву культуру загалом;
- вміння визначати особливості структури радіо- й телетекстів та їхню жанрову специфіку;
- аналіз програм радіо й телебачення з погляду мовностилістичного, психолінгвістичного, соціолінгвістичного аспектів.

Навчальна дисципліна «Культура усного публічного мовлення» базується на курсах «Мова ЗМІ», «Журналістська майстерність» та «Риторика», тісно пов'язана з дисциплінами «Культура мови та типологія помилок у ЗМІ», «Редакторський практикум», «Практична стилістика», «Радіовиробництво», «Телевиробництво» тощо. Інтегративність курсу не тільки забезпечує ознайомлення студентів із теоретичними основами культури мовлення, а й дає змогу закріпити професійні знання та вміння у журналістській діяльності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент **повинен:**

- орієнтуватися в основних теоретичних питаннях курсу «Культура усного публічного мовлення»;
- виробляти звичку контролювати своє мовлення, вимову, дикцію, інтонацію, правильність слововживання, логічність;
- постійно працювати над збагаченням та вдосконаленням мовлення (вміти добирати фразеологізми, синоніми, антоніми, метафори, епітети, порівняння та інші образні засоби);
- аналізувати своє і чуже ефірне мовлення, виявляти анормативи, застосовувати різні засоби для їх подолання;
- навчитися «керувати» своїм голосом, вміти «чути» його;
- робити партитуру тексту;
- виступати з доповідями і повідомленнями перед аудиторією, дотримуючись норм сучасної української літературної мови;
- дискутувати, переконливо аргументуючи особисту життєву позицію, узгоджуючи її із загальнолюдськими моральними й етичними нормами.

Форма контролю – екзамен, який складається із теоретичних питань та практичних завдань (у тестовій формі).

Посібник є допоміжним навчально-методичним виданням, що створений відповідно до чинної програми з курсу «Культура усного публічного мовлення» для студентів II курсу спеціальності «Журналістика» денної форми навчання. Містить плани практичних занять (охоплюють найважливіші проблеми дисципліни), завдання для самостійного опрацювання, теми повідомлень, інтернет-ресурси, список рекомендованої літератури до кожного практичного заняття, програмові питання до іспиту.

У навчально-методичному виданні репрезентовано тематику публічних виступів та рекомендації до підготовки й виголошення промов. Окрім цього, студентам запропоновано систему тренувальних вправ і порад щодо техніки усного мовлення, представлено психодіагностичний практикум самопізнання, сформовано короткий термінологічний словник.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

Теоретичні засади культури усного публічного мовлення

1. Зміст курсу «Культура усного публічного мовлення», його зв'язок з іншими навчальними дисциплінами.
2. Культура мовлення. Чинники, що визначають рівень культури усного мовлення.
3. Мовна освіта. Мовне виховання. Мовленнєва поведінка. Професійна мовнокомунікативна компетенція.
4. Мовленнєве самовиховання і його роль у становленні особистості журналіста.
5. Роль рідної мови у професійній діяльності теле- і радіожурналіста.

Завдання

1. Що говорять (пишуть) про *слово/мову* журналісти? Зафіксуйте.
2. З'ясуйте основні проблеми культури ефірного мовлення на прикладі ведучого/ведучої телепрограми (на Ваш вибір).
3. Поясніть, як Ви розумієте такі твердження:
 - мова – засіб спілкування;
 - мова – засіб інтелектуальної діяльності людей;
 - мова – енциклопедія людського досвіду;
 - мова – засіб навчання й виховання людини;
 - мова – характерна ознака нації.
4. Розкрийте зміст поняття «мовна картина світу».
5. Охарактеризуйте відомі вам підходи щодо трактування двомовності (білінгвізму).

6. Підготуйтеся до дискусії: *«Моє бачення мовної проблеми в Україні. Чи потрібні в Україні дві державні мови?»*. Обґрунтуйте свою думку.

7. Дайте визначення понять «екологія мови», «лінгвоекологія».

8. Поставте наголос у словах: *чотирнадцять, запитання, бюлетень, каталог, квартал, боязнь, кулінарія, ознака, кінематографія, порядковий, багаторазовий, батьківський*.

9. Відредагуйте словосполучення: *вести переписку, аварійне становище, згідно інструкції, міжнародне положення, відноситися до більшості, вступати в переговори, жилий масив, багаточисельні відвідувачі, бути на доброму рахунку, виключення із правил, купити в розстрочку, у двох словах*.

10. Розкрийте дужки, утворюючи словосполучення. Дотримуйтесь точності мовлення.

1. (Об'єм, обсяг) *повітря, роботи*.

2. Дитячий, чіткий (уява, уявлення).

3. (Земельний, земляний, земний) *життя, власник, вал*.

4. (Комунікативний, комунікаційний) *шляхи, ситуація*.

5. (Жорсткий, жорстокий) *закон, поверхня*.

6. (Тактичний, тактовний) *людина, план*.

11. Охарактеризуйте одну із праць (на Ваш вибір):

Авраменко О. 100 експрес-уроків української : посіб. / Олександр Авраменко. – К. : КНИГОЛАВ, 2016. – 192 с.

Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення / Катерина Городенська ; Ін-т укр. мови НАН України. – К. : КММ, 2014. – 124 с.

Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради : навч. посіб. / Олександр Пономарів. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Либідь, 2001. – 240 с.

Орієнтовний план:

- а) коротка довідка про автора;
- б) структура роботи;
- в) чим корисне видання для журналістів;
- г) що нового Ви дізналися з книги.

12. Опрацюйте статті:

Бирик С. П. Культура усної мови журналіста: співвідношення слабких і сильних норм / С. П. Бирик // Одеський лінгвістичний вісник. – 2015. – С. 12–22. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oljournal.in.ua/v5/5.pdf>

Каленич В. Культура мовлення як чинник журналістської майстерності / Володимир Каленич // Український інформаційний простір : наук. журнал / Київський нац. ун-т культури і мистецтв, Ін-т журналістики і міжнародних відносин. – К., 2014. – Ч. 3. – С. 72–76.

Царик О. Культура мовлення як елемент духовної культури суспільства / Ольга Царик // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол. ред. : М. Т. Мартинюк]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. – В. 1. – С. 318–327.

Теми повідомлень:

- 1. Мова і мовлення. Мовленнєвий розвиток людини.
- 2. Мистецтво мовлення в масовій комунікації.
- 3. Культура мовлення у мережі Інтернет.
- 4. Мовна агресія як антипод культури.
- 5. Мовленнєва культура в контексті мовної політики держави.

Список рекомендованої літератури

- 1. Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити : посіб. / за заг. ред. О. Сербенської. – Львів : Світ, 1994. – 152 с.
- 2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 232 с.

3. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посіб. / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 431 с.
4. Єфименко О. Є. Історія вивчення поняття мовної картини світу в ХІХ – першій половині ХХ століття / О. Є. Єфименко // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць. – Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2011. – Вип. 31. – С. 38–46.
5. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. / К. Я. Климова. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Ліра – К, 2006. – 240 с.
6. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.
7. Мірченко М. В. Основи екології української літературної мови: проблеми, можливості, перспективи / М. В. Мірченко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2014. – Вип. 50 ; Серія «Філологічна». – С. 16–19.
8. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. / В. Г. Пасинок. – К. : ЦУЛ, 2012. – 184 с.
9. Радевич-Винницький Я. Двомовність в Україні: теорія, історія, мововживання : [монографія] / Ярослав Радевич-Винницький. – К. ; Дрогобич : Посвіт, 2011. – 590 с.
10. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування : навч. посіб. / Я. К. Радевич-Винницький. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2006. – 291 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
11. Руда О. Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі : монографія / Олена Руда ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 2012. – 232 с.
12. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. / О. А. Сербенська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте суть понять «культура мови» та «культура мовлення».
2. Назвіть чинники, що визначають рівень культури усного мовлення? Охарактеризуйте їх.

3. Яку роль відіграє слово журналіста у формування культури мовлення читачів (слухачів, глядачів)?
4. Що таке мовна освіта?
5. Дайте визначення поняття «мовне виховання».
6. Поясніть зміст поняття «мовленнєва поведінка».
7. Розкрийте поняття професійної мовнокомунікативної компетенції.
8. Що таке мовленнєве самовиховання? Яка його роль у становленні особистості журналіста?
9. Розкрийте зміст понять «мова» та «мовлення». Назвіть спільні та відмінні характеристики.
10. Яка роль рідної мови у професійній діяльності теле- і радіожурналіста?
11. Що таке мистецтво мовлення?
12. Як Ви розумієте поняття «мовна агресія»?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Усне мовлення – найважливіша форма існування мови як засобу комунікації

1. Поняття літературної мови. Мовна норма. Критерії мовної норми.
2. Усне мовлення: загальна характеристика. Основні норми усного професійного мовлення.
3. Мовний, мовленнєвий та спілкувальний етикет.
4. Різновиди спілкування і стилі комунікативної поведінки.
5. Культура спілкування тележурналіста.

Завдання

1. Доведіть, що мовна норма має історичний і змінний характер, підтвердьте свої думки прикладами.
2. Які лексикографічні джерела фіксують мовну норму? Назвіть їх.
3. Напишіть повідомлення про етикет у різних країнах.
4. Поставте наголос у словах: *діалог, міліметр, листопад, одинадцять, обрання, кількаразовий, зірковий, разом, навколо, допізна, оздоровити, задобрити.*
5. Відредагуйте словосполучення: *розповсюджена думка, ящик для скарг та пропозицій, являється депутатом, фірмене блюдо, учбовий заклад, слідує зупинка, прийти до згоди, притримуватися дієти, унаслідувати традиції, терпіння лопнуло, нанести удар, поручити комусь.*
6. Розкрийте дужки, утворюючи словосполучення. Дотримуйтесь точності мовлення.
1. (Збірка, збірник, зібрання) закон, колектив, новела.

2. (Показний, показовий) факт, зовнішність.
3. (Книжковий, книжний) лексика, торгівля.
4. (Кореневий, корінний) система, народ.
5. (Шкірний, шкіряний) сировина, чутливість.
6. (Сусідній, сусідський) будинок, хлопець.

7. Охарактеризуйте Ваше мовне середовище. Визначте плюси та мінуси.

8. Запишіть усі відомі Вам етикетні формули *привітання, вітання, прощання, вибачення, прохання, вдячності, запрошення, згоди, відмови, осуду, виправдовування, перепитування* тощо (включно з діалектно-територіальними, приятельськими, фамільярними, жаргонними, запозиченими тощо).

9. Підберіть синоніми до слова *говорити*. Розкрийте їх значеннєві відтінки.

10. Поясніть значення словосполучень: *елітарна журналістика, аналітична журналістика, проблемна журналістика, описова журналістика, інвентаризаційна журналістика, електронна журналістика, інтернет-журналістика*.

11. Дослідники виокремили декілька типів співрозмовників. Охарактеризуйте кожен із них. За якими ознаками можна встановити певний тип?

Безглуздий співрозмовник.

Статечний співрозмовник.

Позитивний співрозмовник.

Всезнайко.

Балакун.

Боягуз.

Неприступний (холоднокровний) співрозмовник.

Незацікавлений співрозмовник.

«Велике цабе» («важлива птиця»).
«Чомучка».

12. Одна з давніх сентенцій стверджує:

Не дуже погана хиба, коли людина говорить, як книга. Та приємно читати книгу, що говорить, як людина.

- Назвіть книгу, що на Вашу думку, «говорить, як людина».
- Проаналізуйте, чому Вам подобається/не подобається манера мовлення конкретної людини.

Теми повідомлень:

1. Етика й естетика у мовленні.
2. Новаторство у сучасному мовленнєвому етикеті.
3. Правильність і точність як комунікативна ознака мовлення радіожурналіста (тележурналіста).
4. Комплімент у мовленнєвій поведінці радіо-, тележурналіста (на вибір).

Список рекомендованої літератури

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 232 с.
2. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посіб. / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 431 с.
3. Дмитровський З. Є. Телевізійна журналістика : навч. посіб. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 208 с.
4. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. / К. Я. Климова. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Ліра – К, 2006. – 240 с.
5. Культура спілкування у журналістській практиці : навч.-метод. посіб. / укл.: Надія Бабич, Олеся Жук. – Чернівці : Букрек, 2012. – 160 с.
6. Літературна норма і мовна практика / [Єрмоленко С. Я., Бибики С. П., Коць Т. А. та ін.] ; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 2013. – 320 с.

7. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.
8. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. / В. Г. Пасинок. – К. : ЦУЛ, 2012. – 184 с.
9. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування : навч. посіб. / Я. К. Радевич-Винницький. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2006. – 291 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
10. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. / О. А. Сербенська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.
11. Стахів М. О. Український комунікативний етикет : навч.-метод. посіб. / М. О. Стахів. – К. : Знання, 2008. – 245 с.
12. Струганець Л. В. Теоретичні основи культури мови : навч. посіб. / Л. В. Струганець ; Тернопільський держ. педагогічний ін-т. – Т. : [б.в.], 1997. – 96 с.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «літературна мова».
2. Які сучасні періодичні видання вміщують публікації на теми мовної культури? Назвіть їх.
3. Що таке мовна норма? Назвіть критерії мовної норми.
4. З'ясуйте суть понять «правильність мовлення», «чистота мовлення».
5. Які умови точності мовлення?
6. Що таке логічність мовлення?
7. Що спільного в логічності і точності мовлення?
8. Чому логічність мовлення залежить від логічності мислення?
9. Охарактеризуйте основні норми усного професійного мовлення.
10. Що таке мовний, мовленнєвий та спілкувальний етикет?
11. Які Ви знаєте різновиди спілкування? Охарактеризуйте їх.
12. Назвіть та охарактеризуйте стилі комунікативної поведінки.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3

Невербальні засоби комунікації

1. Поняття невербальної комунікації. Основні засоби невербальної комунікації.
2. Універсальне й ідіоетнічне в невербальному спілкуванні.
3. Невербальні засоби спілкування у професійній діяльності журналіста.
4. Невербальна комунікація і телеекран.

Завдання

1. Проаналізуйте невербальну комунікацію обраного Вами тележурналіста. Визначте, що є для Вас позитивним/негативним. (Принесіть на пару відео як наочну демонстрацію).
2. Запам'ятайте класифікацію невербальних засобів спілкування, поясніть, який ефект можливий від застосування кожного з них:
 - **оптичні засоби спілкування:** жести, міміка, пози, хода, контакт очей, одяг, косметика;
 - **акустичні:** темп мовлення, тембр голосу, висота голосу, сила голосу, паузи, інтонація;
 - **тактико-кінетичні:** дотик, потиск руки, поцілунок;
 - **ольфакторні:** запах тіла, запах косметики;
 - **просторово-часові:** відстань між співбесідниками, тривалість контакту, ступінь пунктуальності в часі.
3. Охарактеризуйте «руки», «очі» та «усмішку» як невербальні засоби спілкування.
4. Розкрийте зміст поняття «*імідж людини*». Опишіть роль вербальних і невербальних засобів мовленнєвої культури у формуванні особистісного іміджу.

5. Охарактеризуйте изображений вираз обличчя.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

6. Уважно слідкуючи за жестами співрозмовника, можна зробити певні висновки про його психологічний стан, щирість тощо. Так, достатньо активне жестикулювання свідчить про відчуття людиною позитивних емоцій, її зацікавленість і приятельське ставлення. Однак надмірне, хаотичне жестикулювання символізує неспокій та невпевненість. Встановіть, що означають наведені жести:

- 1) демонстрація відкритих долонь;
- 2) стискання кулаків;
- 3) затуляння рота рукою під час мовленнєвого акту;
- 4) торкання носа, легке почісування його;
- 5) потирання пальцем повік;
- 6) потирання й почісування різних частин голови (чола, щік, потилиці, вуха);
- 7) погладжування підборіддя;
- 8) хаотичні рухи рук (скручування чи розкручування авторучки, торкання до різних частин одягу);
- 9) покусування нігтів;
- 10) відтягування від шиї коміра;
- 11) постійне відкидання волосся з лобу;
- 12) бажання обіпертися на щось чи доторкнутися до чогось.

7. Опишіть невербальні засоби, якими супроводжуються етикетні вербальні стереотипи.

8. Опрацюйте статті:

Андрющенко М. Невербальні чинники формування іміджу телеведучого / Марія Андрющенко // Мистецтвознавство України. – 2013. – Вип. 13. – С. 176–184. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mysu_2013_13_28

Лужецька Л. Невербальні засоби спілкування як складник мовленнєвої культури особистості / Л. Лужецька // Рідне слово в етнокультурному вимірі. – 2014. – С. 145–150. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2014_2014_22

Форманова С. В. Невербальні засоби вираження комунікації (на матеріалі інтерв'ю з журналістом Майклом Щурем) / С. В. Форманова, Є. І. Ленець // Молодий вчений. – 2018. – № 9. – С. 125–128. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/9.1/32.pdf>

Теми повідомлень:

1. Основні правила невербальної комунікації.
2. «Мода» і «традиція» у невербальному спілкуванні.
3. Міміка на телеекрані.
4. Колір на телеекрані.

Інтернет-ресурс:

1. Емі Кадді: Мова вашого тіла формує вас. – https://www.ted.com/talks/amy_cuddy_your_body_language_shapes_who_you_are/transcript?language=uk

Список рекомендованої літератури

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Гоян В. В. Кольористика та зображальна естетика інформаційної телевізійної програми / В. В. Гоян // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К., 2000. – Вип. 8 : Журналістика. – С. 80–87.
3. Дмитровський З. Є. Телевізійна журналістика : навч. посіб. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 208 с.
4. Дубик В. Невербальні та вербальні засоби комунікації в політичному дискурсі ЗМІ / В. Дубик // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – 2013. – № 18. – С. 31–36. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnuflm_2013_18_10

5. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості : підручник / В. Й. Здоровега. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Львів : ПАІС, 2004. – 268 с.
6. Ковалинська І. В. Невербальна комунікація / І. В. Ковалинська. – К. : Вид-во «Освіта України», 2014. – 289 с.
7. Конюхова Л. І. Значення жестів у тележурналістиці / Л. І. Конюхова // Українознавець. – Вип. 1. – Львів, 2006. – С. 57–60.
8. Культура спілкування у журналістській практиці : навч.-метод. посіб. / укл.: Надія Бабич, Олеся Жук. – Чернівці : Букрек, 2012. – 160 с.
9. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.
10. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. / В. Г. Пасинок. – К. : ЦУЛ, 2012. – 184 с.
11. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування : навч. посіб. / Я. К. Радевич-Винницький. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2006. – 291 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
12. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. / О. А. Сербенська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте суть невербальної комунікації.
2. Поясніть, у чому полягає важливість знання основ невербальної комунікації.
3. Які ви знаєте класифікації невербальних засобів?
4. Визначте функції невербальних засобів у спілкуванні.
5. Поясніть, який вплив має просторова система (міжособистісний простір) на процес спілкування.
6. Як за невербальними виявами людини дізнатися про її емоційний стан?
7. Які невербальні засоби співбесідників можуть означати неспокій, неуважність, зневагу, роздратування?

8. Які несловесні засоби співбесідників символізують зацікавленість та доброзичливість?
9. Охарактеризуйте відкриті/закриті жести.
10. Назвіть універсальні й ідіоетнічні риси в невербальному спілкуванні.
11. Охарактеризуйте візуальну поведінку людини як детектор брехні.
12. Яка роль невербаліки у професійній діяльності журналіста?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

Техніка усного мовлення. Дихання та голос

1. Складники техніки усного мовлення: а) дихання; б) голос; в) дикція; г) орфоепія.
2. Характеристика органів мовлення.
3. Поняття дихання. Різновиди дихання. Фізіологічне та фонаційне дихання. Умови правильного дихання.
4. Голос людини, його природа та різновиди. Чоловічі та жіночі голоси. Висотні характеристики голосів (сопрано, альт, тенор, баритон, бас).
5. Інтонаційна виразність голосу в теле- та радіожурналістиці.

Завдання

1. Охарактеризуйте кожну з частин мовленнєвого апарату (дихальні органи, вібратори, резонатори, артикулятори), розкрийте їх функції в голосоутворенні.
2. Проаналізуйте своє фонаційне дихання. Відзначте його плюси й мінуси. Що робите, щоб воно було контрольованим?
3. Які вправи робите, щоб поліпшити своє голосоутворення? (Див. с. 57).
4. Як розуміти твердження: *«мовний голос – результат складної фізіологічної і психічної діяльності людського організму, стимулюється інтелектом мовця, його емоціями, волею»*? Окресліть коло людських почуттів і переживань (не менше 20), які впливають на характер голосу.
5. Поміркуйте: який вплив має тон (тональність) запитань інтерв'юера на зміст, обсяг і тональність відповідей реципієнта?

6. Охарактеризуйте темп і тембр:
- теле-, радіожурналіста (на Ваш вибір);
 - Вашого знайомого;
 - свого голосу.
7. Що означає «говорити скандуючи»? Проілюструйте на прикладі.
8. Придумайте мовну ситуацію, в якій про одну і ту ж подію можна розповісти від імені різних людей. Зверніть увагу на тон мовлення.
9. Знайдіть уривок із твору для дітей із прямою мовою героїв. Проаналізуйте, яким тоном треба читати репліки. Які засоби в тексті допомагають правильно вибрати тон мовлення?
10. Відредагуйте словосполучення: *більша половина, вибраний круг людей, вірна відповідь, вступний взнос, діючі закони, ехо стихло, заказний лист, мебельний магазин, міри перестороги, навчатися на рідній мові, на громадських началах, одобрити пропозицію.*
11. Розкрийте дужки, утворюючи словосполучення. Дотримуйтесь точності мовлення.
1. (Виборний, виборчий) округ, орган.
 2. (Визначальний, визначний) досягнення, принцип.
 3. (Військовий, воєнний) академія, тема.
 4. (Суворий, суровий) нитка, погляд, зима.
 5. (Цегельний, цегляний) промисловість, споруда.
 6. (Чисельний, численний, числовий) вираз, заходи, перевага.
12. Опрацюйте статтю:
- Вербич Н. Просодичні одиниці у публічному мовленні* / Наталія Вербич // Українська мова. – 2003. – № 2. – С. 110–118.

Теми повідомлень:

1. Особливості голосу професійного мовця.

2. Засоби удосконалення голосу.
3. Специфіка мовлення радіо- чи телепередач для дітей.

Інтернет-ресурси:

1. Постановка голосу. – <https://www.vezha.org/postanovka-golosu-video/>
2. Як поставити голос? [Розповідає актор, режисер, викладач кафедри сценічної мови Київського національного університету театру, кіно і телебачення ім. І. Карпенка-Карого – Олександр Завальський]. – https://www.youtube.com/watch?v=76OLK4BuU_o

Список рекомендованої літератури

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 231 с.
2. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 368 с.
3. Гриб В. П. Постановка мовного голосу / В. П. Гриб. – Луцьк, 2001. – 26 с.
4. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення : навч. посіб. / С. І. Дорошенко. – 2-е вид., перероб. і доп. – Харків : «ОВС», 2002. – 144 с.
5. Єлісєв Ю. П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення : навч. посіб. / Ю. П. Єлісєв ; за ред. В. В. Різуна. – К. : Агіка, 2008. – 204 с.
6. Інтонанційна виразність звукового мовлення засобів масової комунікації / [Багмут А. Й., Борисюк І. В., Бровченко Т. О., Олійник Г. П.]. – К. : Наук. думка, 1994. – 192 с.
7. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. / К. Я. Климова. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Ліра – К, 2006. – 240 с.
8. Культура мови: від теорії до практики : монографія / Л. Струганець, О. Бобесюк, О. Веремчук та ін. ; [за ред.

Л. Струганець]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. – 216 с.

9. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.

10. Олійник Г. А. Виразне читання. Основи теорії : посібник для вчителів / Г. А. Олійник. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 224 с.

11. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. / В. Г. Пасинок. – К. : ЦУЛ, 2012. – 184 с.

12. Струганець Л. В. Теоретичні основи культури мови : навч. посіб. / Л. В. Струганець ; Тернопільський держ. педагогічний ін-т. – Т. : [б.в.], 1997. – 96 с.

Питання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте поняття «техніка усного мовлення». З яких компонентів складається?
2. Що таке мовленнєвий апарат? Які органи входять до його складу?
3. Які типи дихання виділяють науковці? Охарактеризуйте кожний із них.
4. Які умови правильного дихання?
5. Якою є природа голосу?
6. Назвіть та охарактеризуйте різновиди голосу.
7. Які властивості має голос і яке його значення для техніки мовлення?
8. Назвіть засоби удосконалення голосу.
9. Яка роль інтонаційної виразності голосу в теле- та радіожурналістиці?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5

Дикція як складник техніки усного мовлення. Артикуляція

1. Дикція. Значення дикції у професійній підготовці журналіста.
2. Сучасні вимоги до журналіста-ефірника.
3. Поняття артикуляції. Артикуляція голосних звуків.
4. Артикуляція приголосних звуків.
5. Скоромовки як елемент вироблення орфоепічних норм. Естетична цінність та практична значущість скоромовок.

Завдання

1. Назвіть основні етапи підготовки до виступу диктора (ведучого).
2. Оберіть теле- або радіоведучого, який є для Вас прикладом професіоналізму в журналістській діяльності. Опрацюйте його біографію, з'ясуйте секрети успіху. Підготуйте на заняття презентацію про нього (до 5 хв.).

Структурні елементи аналізу:

- характеристики голосу: природні (сила, висота, тембр, діапазон) і набуті (тон, темп, злетність, гучність) властивості голосу (чи відповідають манері мовлення і жанру програми);
- тип голосу (чоловічий, жіночий); висотні характеристики голосу (сопрано, меццо-сопрано, контральто, тенор, баритон, бас, дискант);
- як передаються емоції через голос;
- дикція;
- інтонація;
- паузи;
- наголос;
- лексика (вживання слів-паразитів, сленгізмів, суржику, термінів, іншомовної лексики, діалектизмів, вульгаризмів, повторів тощо);
- стилістичні засоби (метафори, порівняння, епітети тощо);

- особливості побудови речень (речення прості/складні, порядок слів у реченні тощо);
- звукові (шумові) ефекти (чи є доцільними);
- Ваша оцінка.

Зафіксуйте на диктофон/відео уривок програми ведучого для ілюстрації.

3. Простежте, змінюючи швидкість мовлення, чи залежить вимова звуків у наведених словах від темпу мовлення.

Святковий, осінній, морквяний, одинадцять, чотирнадцять, шістнадцять, обґрунтувати, жевріти, розщедритися, виїжджати, розповсюджувати, дзвякнути, попереджати, розкопати, тішишся, зіщулитися, питаються, зчепити, щільно, непомітно, з викрутасом, над дахом, поряд тече, знав завжди, пішов у відпустку, знав би краще, чув від інших, знаєшся з ним.

4. Прочитайте 5-6 скоромовок тричі: повільно, у середньому темпі, швидко. Які артикуляційні труднощі у Вас виникали? (Див. с. 64).

5. Поставте наголос у словах: *босоніж, віч-на-віч, водночас, гетьман, голіруч, дрова, експерт, експертний, жалюзі, зрання, іскра, корисливий.*

6. Відредагуйте словосполучення: *переводити гроші поштою, підписний індекс, повістка дня, рахуватися з думкою, рахувати за можливе, сама активна участь, самий важливий, установити причину, форточка не відкривається, халатне ставлення, хрустальна ваза, я вибачаюсь.*

7. Розкрийте дужки, утворюючи словосполучення. Дотримуйтесь точності мовлення.

1. (Глиняний, глинястий) берег, посуд.
2. (Гончарний, гончарський) талант, майстерня.
3. (Особистий, особовий) справа, контроль.

4. (Путати, плутати) нитки, ноги, думки.
5. (Робітничий, роботящий, робочий) син, план, професія.
6. (Сніговий, сніжний) день, буря.

8. Опрацюйте статтю:

Зелінченко О. А. Порівняльна характеристика диктора та ведучого / О. А. Зелінченко // Наукові записки Інституту журналістики. – 2006. – Т. 24. – С. 110–114.

Папуша О. Порівняльна характеристика диктора і ведучого радіопрограм / О. Папуша, Ю. Матвійчук // Журналіст України. – 2002. – № 2. – С. 15–17. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uastudent.com/porivnjalna-harakterystyka-dyktora-i-veduchogo-radioprogram/> (Частина I та II).

Теми повідомлень:

1. Ефірне мовлення: стан, перспективи.
2. Історія професії диктора (ведучого).
3. Порівняльна характеристика: диктор на радянському ТБ і сучасний журналіст-ведучий.
4. Моно- і діалогічний ефір: особливості мовної поведінки ведучого.

Інтернет-ресурси:

1. Дикція. – <https://www.vezha.org/dyktsiya-video/>
2. Дикція з Іриною Українець. Урок № 1. Техніка мови – скоромовки. – <https://www.youtube.com/watch?v=W3StCnxSjf0>
3. Красивий голос. Дикція. Урок № 2. Вправи з Іриною Українець. – <https://www.youtube.com/watch?v=s06kSlTIa-c>
4. Найдовша скоромовка у світі. – <https://www.youtube.com/watch?v=5s0MwmXOFAI>
5. Нереальні скоромовки від української ведучої [Мар'яна Лошак – бездоганно прочитала українські скоромовки в прямому ефірі]. – <https://news.vash.ua/news/kuryozy/nerealni-skoromovky-vid-ukrayinskoyi-veduchoyi>

Список рекомендованої літератури

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 231 с.
2. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 368 с.
3. Дмитровський З. Є. Телевізійна журналістика : навч. посіб. / З. Є. Дмитровський. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 208 с.
4. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення : навч. посіб. / С. І. Дорошенко. – 2-е вид., перероб. і доп. – Харків : «ОВС», 2002. – 144 с.
5. Єлісовенко Ю. П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення : навч. посіб. / Ю. П. Єлісовенко ; за ред. В. В. Різуна. – К. : Агіка, 2008. – 204 с.
6. Інтонаційна виразність звукового мовлення засобів масової комунікації / [Багмут А. Й., Борисюк І. В., Бровченко Т. О., Олійник Г. П.]. – К. : Наук. думка, 1994. – 192 с.
7. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. / К. Я. Климова. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Ліра – К, 2006. – 240 с.
8. Кукуруза Н. В. Майстерність ведучого : навч. посіб. / Надія Кукуруза. – Івано-Франківськ, 2010. – 176 с.
9. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К., 2007. – 360 с.
10. Олійник Г. А. Виразне читання. Основи теорії : посібник для вчителів / Г. А. Олійник. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 224 с.
11. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. / В. Г. Пасинок. – К. : ЦУЛ, 2012. – 184 с.
12. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. / О. А. Сербенська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте дефініцію поняття «дикція».
2. Яка роль дикції у професійній підготовці журналіста?
3. Що означають поняття «диктор», «ведучий», «журналіст»?
4. Охарактеризуйте сучасні вимоги до мовлення журналіста-ефірника.
5. Розкрийте поняття артикуляції.
6. Що таке вокалізм/консонантизм?
7. Які артикуляційні норми визначено для голосних звуків?
8. Поясніть особливості вимови дзвінких приголосних в українській мові. Наведіть приклади.
9. Які артикуляційні норми визначено для утворення шиплячих та свистячих звуків?
10. Охарактеризуйте артикуляційні норми задньоязикових приголосних [г], [к], [х].
11. Які вправи для артикуляції Ви знаєте?
12. Для чого журналістові вчити скоромовки?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6

Орфоепія як наука про правильну літературну вимову

1. Орфоепія. Норми орфоепії української літературної мови.
2. Наголос. Різновиди наголосу в українській мові.
3. Типові відхилення від акцентуаційних норм у мовленні радіо- та телеведучих.
4. Інтонація як важливий елемент культури мовлення. Розділові знаки та інтонація. Партитура тексту.
5. Паузи і темп мовлення як технічні показники виразного мовлення і виразного читання.

Завдання

1. Поставте наголос у словах: *вподобання, донька, дочка, індустрія, маркетинг, переляк, родимка, спина, абихто, абищо, відсотковий, ґрунтовий, літописний, шовковий, байдуже, зокрема.*
2. Запишіть 2-3 контексти, у яких логічний наголос падатиме на різні слова у реченні. Визначте його роль.
3. Поясніть значення наведених слів і висловлень, що різняться наголосом. Підберіть 5-6 прикладів для ілюстрації смисло- і форморозрізнявальної функції наголосу.
ва́рення – варéння
ві́года – вигóда
по́діл – поді́л
черго́вий – чергові́й
я кручу́ – побачила кру́чу
я ношу́ – взяв но́шу
я пла́чу – я плачу́
4. Відредагуйте словосполучення: *автозаправочна станція, біблійська істина, гарні обої, грошовий перевод, ефірне масло,*

кинути на проізвол, книжний магазин, книжна ярмарка, миючі засоби, міроприємства на наступний рік, обезболюючий препарат, шарикова ручка.

5. Розкрийте дужки, утворюючи словосполучення. Дотримуйтесь точності мовлення.

1. (Абонемент, абонент) телефонна мережа, студент.
2. (Болотистий, болотний, болотяний) туман, птах, берег.
3. (Буланий, булатний) ніж, кінь.
4. (Гірницький, гірничий, гірський) інститут, житель, селище.
5. (Загрозливий, погрозливий) стан, вигляд.
6. (Хутровий, хутряний) комір, промисловість.

6. Перепишіть і вставте, де потрібно, пропущені літери. Обґрунтуйте написання і вимову слів.

Учас..ник, передвіс..ник, перс..ні, прихвос..ні, захис..ний
проїз..ний, випус..ний, облас..ний, улес..ливий, перехрес..ний,
корис..ливий, піс..ний, швидкіс..ний, пристрас..ний, гіган..ський,
радіс..ний, студен..ський, жаліс..ливий, зліс..ний, шіс..надцятий,
влас..ний, кож..ний, свис..нути, верес..нути, пис..нути, шелес..нути,
бриз..нути, безвиїз..но.

7. Вивчіть напам'ять вірш (на вибір). Прорекламуйте його, дотримуючись інтонаційної виразності. (В аудиторії – взаєморецензування виступів). (Див. с. 77).

8. Виготовте наочність-картку «Знаки партитури тексту». (Див. с. 76).

9. Запишіть наведені текстові фрагменти, використовуючи знаки партитури (Див. с. 76). Проаналізуйте інтонаційні особливості. Тексти виразно прочитайте.

I. Життєвий досвід свідчить, що мало бути добрим, треба ще бути тактовним. Чуйність – доброта серця, тактовність – його розум.

Поняття ці нерозривні, як нерозривні зміст і форма. Щоб бути тактовним завжди і всюди, треба знати основи культури поведінки. Без такого знання людина справляє враження невихованої, хоч би якою доброю вона була.

А. Паламар

II. Античну людину, наприклад Діогена, наш сучасник найбільше подивував би своєю залежністю від безлічі речей. «Усе роблю для того, аби речі служили мені, а не я – речам», – зізнавався колись Горацій. Живучи в наш час, він навряд чи відстояв би свою незалежність. Ще в Есхіла один із героїв відмовився від щита, де було зображено різні страховиська для залякування супротивника: «Хочу бути мужнім, а не вдавати із себе такого».

Д. Клочко

III. Освічена людина не завжди має авторитет, а авторитетна – не завжди має вищу освіту. Тут варто згадати рідкісну серед людей рису – дипломатичність. Про таких щасливців часто кажуть, що це в них від природи. Одразу необхідно застерегти: не треба розуміти дипломатичність як пристосуванство чи слизьке підлабузництво, бо це те саме, що плутати праведне з грішним.

З газети

IV. Традиційний український костюм сімнадцятого-вісімнадцятого століть суттєво змінився з часів Київської Русі, зберігши при цьому основні етнічні та регіональні риси. Представники кожної соціальної групи – ремісники, феодали, козацька старшина, бідні селяни – відрізнялися не тільки манерою поведінки, а й самобутністю вбрання. Костюм того часу був своєрідним паспортом, що підкреслював належність людини до певної соціальної групи. Одяг козацької старшини шили з дорогих тканин, привезених із Західної Європи.

Л. Кожуховська

V. Звичай говорити людині щось хороше про неї виник і закріпився не випадково: він допомагає людям спілкуватися, жити разом, працювати. Коли людину підтримати, похвалити, підкреслити в ній щось хороше, вона почуває себе впевненіше, намагається дорівнятися до уявлення, яке про неї склалося. Особливо це потрібно молодшій людині, яка не завжди буває впевненою в собі й потребує підтвердження своїх позитивних рис і починань.

А. Коваль

VI. Нашу тисячолітню історію не треба ні підмальовувати, ні чепурити, хоч її вихолостили й переписали на свій лад чужинці, відвівши у ній для нас роль другорядних статистів. У нашій історії є все: героїзм і ницість, жертвний патріотизм і відступництво, є лицарі і покидьки. Зрештою, читати її можна і без брому, якщо не заламувати мелодраматично руки і не хапатися за серце, а вперто думати над нею. Українська історія густо заселена особистостями. Іменними, а частіше – безіменними, без яких вона б ніколи не відбулася. Серед цих особистостей є все. Є постаті зрозумілі й однозначні, як Святослав, Богун, Наливайко, Мазепа, Стус, Чорновіл. Є загадково роздвоєні, розчахнуті, як Роксолана, Богдан Хмельницький, Гоголь, Хвильовий, зрештою – Кравчук. Є світлі, наче народжені з німбом, як Ярослав Мудрий чи Данило Галицький. Є сірі й невиразні, як Юрась Хмельницький. Є й не козаки, а лише політичні козачки, котрі прислужували сильнішим, як брати Кирило та Григорій Розумовські, Голобородько, Підгорний, Щербицький, Івашко. Були й такі, які всю свою душу, долю і життя поклали на вівтар української волі, готові були навіть смертю своєю підтвердити те, що Україна не вмерла, – як Калнишевський, Тарас Шевченко, Франко, Грушевський, Петлюра, Бандера, Шухевич, Світличний...

В. Яворівський

10. Опрацюйте статті:

Єлісовенко Ю. Орфоенічний аспект фахової підготовки ведучих
/ Юрій Єлісовенко // Ведучий у практиці сучасного радіомовлення :

зб. навч.-метод. матеріалів / упоряд. В. Я. Миронченко. – К. : Укртелерадіопресінститут, 2006. – С. 51–63. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.journ.lnu.edu.ua/vypusk7/visnyk07-16.pdf>

Єлісовенко Ю. П. Орфоепічний аспект фахової підготовки телевізійних журналістів / Ю. П. Єлісовенко // Наукові записки Інституту журналістики. – 2004. – Т. 15. – С. 15–22. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1225>

Теми повідомлень:

1. Вимова в українській літературній мові та методика оволодіння нею.
2. Орфоепічний словник, його структура. Значення орфоепічного словника в роботі радіо-, тележурналістів.
3. Сучасний стан орфоепічної культури в українському суспільстві.

Інтернет-ресурси:

1. Логічні акценти. – <https://www.vezha.org/logichni-aktsenty-video/>
2. Паузи у мовленні. – <https://www.vezha.org/pauzy-u-movlenni-video/>
3. Темп мовлення. – <https://www.vezha.org/temp-movlennya-video/>

Список рекомендованої літератури

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 231 с.
2. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 368 с.
3. Гливінська Л. К. Сучасна українська мова. Фонетика. Орфоепія : навч. посіб. / Леся Гливінська ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Логос, 2010. – 415 с.

4. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення : навч. посіб. / С. І. Дорошенко. – 2-е вид., перероб. і доп. – Харків : «ОВС», 2002. – 144 с.
5. Єлісєвєнко Ю. П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення : навч. посіб. / Ю. П. Єлісєвєнко ; за ред. В. В. Різуна. – К. : Агіка, 2008. – 204 с.
6. Інтонанійна виразність звукового мовлення засобів масової комунікації / [Багмут А. Й., Борисюк І. В., Бровченко Т. О., Олійник Г. П.]. – К. : Наук. думка, 1994. – 192 с.
7. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. / К. Я. Климова. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Ліра – К, 2006. – 240 с.
8. Культура мови: від теорії до практики : монографія / Л. Струганець, О. Бобесюк, О. Веремчук та ін. ; [за ред. Л. Струганець]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. – 216 с.
9. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К., 2007. – 360 с.
10. Олійник Г. А. Виразне читання. Основи теорії : посібник для вчителів / Г. А. Олійник. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 224 с.
11. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. / В. Г. Пасинок. – К. : ЦУЛ, 2012. – 184 с.
12. Сербєнська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. / О. А. Сербєнська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.

Питання для самоконтролю

1. Що вивчає орфоепія як розділ мовознавчої науки?
2. Яке значення орфоепічного словника в роботі радіо-, тележурналістів?
3. Обґрунтуйте зв'язок між орфоепією та дикцією.
4. З'ясуйте суть теоретичних питань про дикцію, інтонацію, паузи, темп мовлення у їхньому зв'язку з іншими технічними показниками та комунікативними ознаками мовлення.

5. Що мається на увазі під правильною дикцією?
6. Що таке партитура тексту?
7. Які Ви використовуєте знаки розмітки тексту? Охарактеризуйте їх.
8. Що називається наголосом? Які функції виконує?
9. Назвіть різновиди наголосів та охарактеризуйте їх.
10. Які Ви знаєте типи пауз? Охарактеризуйте їх.
11. Чи позначається на виразності звуків темп мовлення? Чому?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7–8

Формування ораторської майстерності журналіста

1. Риторика як наука про успішну мовну комунікацію. Стили мовлення.
2. Оратор і аудиторія: контакт, вплив, взаємодія.
3. Значення риторики для працівників ЗМІ.
4. Загальні правила публічного виступу. Композиційна побудова промови.
5. Підготовка журналіста до виступу. Техніка публічного виступу.

Завдання

1. Як Ви розумієте дефініцію слів *красномовство, пишиномовство*?
2. Поясніть сутність висловлювань:
Поетами народжуються, ораторами стають (Цицерон).
Найкращий оратор той, який своїм словом і повчає слухачів, і дає можливість отримати насолоду, і сильно вражає (Цицерон).
Усі гарні оратори починали як погані оратори (Ральф Емерсон).
Справжнє красномовство – це вміння сказати все, що треба, і не більше, ніж треба (Франсуа де Ларошфуко).
3. Як найкраще налаштуватися на публічний виступ?
4. Структуруйте та охарактеризуйте процедуру збирання матеріалу до публічного виступу.
5. Бабич Н. Д. у практикумі з риторики (Бабич Н. Д. Основи риторики : практикум / Н. Д. Бабич. – Чернівці : Рута, 1999. – 100 с.) виділяє такі *характерні риси промови (доповіді)*:
 - 1) простоту,
 - 2) конкретність,
 - 3) доступність,

- 4) дохідливість,
- 5) доцільність,
- 6) доказовість,
- 7) інформативність,
- 8) оригінальність,
- 9) самобутність,
- 10) цікавість,
- 11) емоційність,
- 12) майстерність,
- 13) ефективність тощо.

З'ясовуючи зміст кожної риси, поясніть, які з них постійні й обов'язкові, а які тематично зумовлені.

6. Підготуйте публічний виступ (оберіть тему із запропонованого переліку, див. с. 46). (В аудиторії – взаєморецензування виступів).

7. Розкажіть про презентацію (на якій вам довелося побувати) як одну із форм передачі інформації. Визначте плюси та мінуси.

8. Опрацюйте статті:

Дацишин Х. Терміни «журналістська риторика», «риторика ЗМІ», «медіариторика»: до проблеми дефініції / Христина Дацишин // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – № 733 (Проблеми української термінології). – 2012. – С. 179–182.

Дацишин Х. П. Типологічні різновиди усних публічних виступів / Х. П. Дацишин // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Вип. 1. – Харків, 2009. – С. 134–138.

Теми повідомлень:

1. Історія розвитку ораторського мистецтва.
2. Риторика в Україні.
3. Майстерність усних виступів видатних українських культурних діячів.
4. Зовнішність оратора – основа першого враження.

Інтернет-ресурси:

1. Промова Стіва Джобса (українською мовою). – <https://www.youtube.com/watch?v=TSpSx5odAbs>
2. Страх публічних виступів. – <https://www.vezha.org/strah-publichnyh-vystupiv/>
3. Тренінг «Ораторське мистецтво». – <https://www.youtube.com/watch?v=kYUczJtpyHA>
4. Степура А. Як підготувати виступ. – <https://www.youtube.com/watch?v=l0j5UBRidco>
5. Степура А. Як готуватися до публічного виступу. – <https://www.youtube.com/watch?v=69Hpe85fmC0>

Список рекомендованої літератури

1. Бабич Н. Д. Основи риторики : практикум / Н. Д. Бабич. – Чернівці : Рута, 1999. – 100 с.
2. Борг Д. Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування / Джеймс Борг ; пер. Н. Лазаревич. – Харків : Фабула, 2019. – 304 с.
3. Дмитровський З. Є. Телевізійна журналістика : навч. посіб. / З. Є. Дмитровський. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 208 с.
4. Єлісovenко Ю. П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення : навч. посіб. / Ю. П. Єлісovenко ; за ред. В. В. Різуна. – К. : Агіка, 2008. – 204 с.
5. Колотілова Н. А. Риторика : навч. посіб. / Н. А. Колотілова. – К. : ЦУЛ, 2007. – 232 с.
6. Культура спілкування у журналістській практиці : навч.-метод. посіб. / укл.: Надія Бабич, Олеся Жук. – Чернівці : Букрек, 2012. – 160 с.
7. Мацько Л. І. Риторика : навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – 2-ге вид., стер. – К. : Вища шк., 2006. – 311 с.
8. Олійник О. Б. Основи ораторської майстерності : навч. посіб. / О. Б. Олійник. – К. : Кондор, 2010. – 181 с.
9. Онуфрієнко Г. С. Риторика : навч. посіб. / Г. С. Онуфрієнко. – К. : ЦУЛ, 2008. – 592 с.

10. Риторика : навч. посіб. / упор. : Т. К. Ісаєнко, А. В. Лисенко. – Полтава : ПолтНТУ, 2019. – 247 с.
11. Риторика : навч.-метод. посіб. з курсів «Основи риторики» та «Професійна риторика» / укл. І. І. Гузенко. – Львів, 2014. – 328 с.
12. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. / О. А. Сербенська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.

Питання для самоконтролю

1. Що таке риторика?
2. Яких відомих ораторів античності Ви знаєте?
3. Що споріднює практику класичних ораторів і сучасних журналістів?
4. Які Ви знаєте стилі мовлення? Охарактеризуйте їх.
5. Назвіть різновиди публічних виступів.
6. Визначте загальні правила публічного виступу.
7. Охарактеризуйте композиційну побудову промови.
8. Назвіть та охарактеризуйте основні етапи підготовки до публічного виступу?
9. З'ясуйте причини появи в оратора страху перед виступом. Як позбутися цього страху?
10. Охарактеризуйте техніку публічного виступу.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9

Символи, стереотипи як знаки світової та національної культури та їх роль у журналістській практиці

1. Загальне поняття про символи. Види символів.
2. Символи та їх значення у тележурналістиці.
3. Характеристика стереотипів. Поняття соціального стереотипу, його природа і суть.
4. Мова ЗМІ як естетичний стереотип епохи.

Завдання

1. Прокоментуйте тезу: *людина живе в світі знаків і стереотипів*.
2. Назвіть відомі Вам символи влади? Який зміст у них вкладають?
3. Запишіть приповідки, у яких вживаються числівники *три*, *сім*. Чи є підстави називати ці числівники символом?
4. Охарактеризуйте українські народні знаки-символи. Яка їх роль у житті сучасного українця?
5. Що таке забобони та упередження? Наведіть приклади. Поміркуйте: чи варто вірити в забобони?
6. Проаналізуйте символи і стереотипи, які характеризують ЗМІ.
7. Охарактеризуйте роботу телеканалу (на Ваш вибір) із погляду використання символів.
8. Чи впливає телереклама на стереотипізацію нашого мислення? Поясніть на прикладах.

9. Якими стереотипними або властивими Вашій манері запрошеннями до розмови звернетесь до людини, щоб попросити дозволу на інтерв'ю?

10. Опрацюйте статті:

Бабич Н. Мовні стереотипи, «ноу хау» та естетичність сучасних ЗМІ / Н. Бабич, О. Жук // Теле- та радіожурналістика. – 2010. – Вип. 9. – С. 175–182. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.journ.lnu.edu.ua/vypusk7/n9-2/tele-and_radio_journalism-9-2-28.pdf

Бутиріна М. В. Механізм стереотипотворення у мас-медіа / М. В. Бутиріна // Електронна бібліотека Інституту журналістики. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2405>

Куліш Ю. О. Поняття символу: символи в українській культурі / Ю. О. Куліш // Науковий вісник. Серія «Філософія». – Харків : ХНПУ, 2015. – Вип. 45 (ч. II). – С. 106–110. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2015/1026-1450429083.pdf>

Теми повідомлень:

1. Роль ЗМІ у творенні образу України та українця.
2. Стереотип як ефект мас-медіа.
3. Роль телебачення у процесі стереотипізації.

Список рекомендованої літератури

1. Блинова О. Є. Соціальні стереотипи як прояв соціального мислення / О. Є. Блинова // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Фенікс, 2014. – Т.11 ; Вип. 9. – С. 107–118.
2. Бутиріна М. В. Явище стереотипізації у масовій комунікації / М. В. Бутиріна // Поліграфія і видавнича справа. – 2007. – № 2 (46). – С. 13–20. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pvs.uad.lviv.ua/static/media/2-46/4.pdf>

3. Грабовська І. Сучасні українці у дзеркалі чужих та власних стереотипів / І. Грабовська // Сучасність. – 2004. – № 9. – С. 138–147.
4. Завгородня Л. В. Природа стереотипу та стереотипні інновації у публіцистиці / Л. В. Завгородня // Семантика мови і тексту : зб. статей VI Міжнар. конф. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 197–201.
5. Лавлінський Р. Механізми формування соціальних стереотипів у суспільстві засобами мас-медіа / Руслан Лавлінський // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2010. – № 7 ; Серія «Філософія». – С. 164–176. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoafs_2010_7_18
6. Лозко Г. С. Українське народознавство / Г. С. Лозко. – 2. вид., доп. та перероб. – К. : АртЕк, 2004. – 472 с.
7. Паучок В. К. Етногенез українського народу і становлення української символіки / В. К. Паучок. – Тернопіль, 2003. – 275 с.
8. Сваричевська Л. Концепт символу в українській мовній картині світу / Лідія Сваричевська // Вісник Львівського університету. Серія «Філологія». – 2004. – Вип. 34 ; Ч. І. – С. 372–378. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.anthropos.lnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1057/1/372-Stankevych.pdf>
9. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. / О. А. Сербенська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.
10. Сердюк С. В. Функції етнічних стереотипів та їхня роль у формуванні етнічної ідентичності / С. В. Сердюк // Наукові записки. Т. 19. Теорія та історія культури. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9290/Serdyuk_Funktsiyi_etnichnykh_stereotypiv.pdf?sequence=1&isAllowed=y
11. Словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. – К. : Міленіум, 2002. – 260 с.
12. Шутова М. О. Контенсивно-формальна типологічна таксономія етнокультурних стереотипів / М. О. Шутова // Вісник КНЛУ. Серія Філологія. – 2014. – Том 17. – № 1. – С. 205–214. – [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : <http://philmessenger.knlu.edu.ua/article/viewFile/102980/98108>

Питання для самоконтролю

1. Що таке символ? Назвіть види символів.
2. Яка роль символів у житті людини?
3. Назвіть та охарактеризуйте державні смволи України.
4. Які символи використовують у тележурналістиці?
5. Розкрийте зміст понять «стереотип», «соціальний стереотип». Наведіть приклади.
6. Чому з'являються стереотипи?
7. Які чинники формування стереотипів у ЗМІ?
8. З'ясуйте, яка роль мови у процесі стереотипізації?
9. Назвіть найбільш поширені види стереотипів у мас-медіа.

ТЕМАТИКА ПУБЛІЧНИХ ВИСТУПІВ

1. Моя навчально-виробнича практика: проблеми культури мовлення.
2. Мої роздуми про книгу.
3. Моя домашня бібліотека.
4. Соціальні мережі та рефлексії про них.
5. Подія, яка мене схвилювала.
6. Мої міркування щодо поняття «національність».
7. Що Вас приваблює у професії журналіста?
8. Для чого журналістові знання психології?
9. Моя майбутня авторська телепрограма (радіопрограма).
10. Чому мені (не) подобається тележурналіст ...? (на вибір).
11. Думки стосовно телепрограми ... (на вибір).
12. Охарактеризуйте мовну особистість співрозмовника, у якого доводилось брати інтерв'ю.
13. Чи може журналіст «служити двом богам»?
14. Що я знаю про говірку своєї місцевості?
15. Які свята найбільше шанують у Вашій родині? Як їх відзначають?
16. Афоризми, які визначають життєві засади Ваших рідних. Поясніть.
17. Як я працюю над підвищенням рівня своєї мовленнєвої культури?
18. Що мені подобається в Івано-Франківську, а що не подобається?
19. Пофантазуйте: ви зустріли інопланетянина.
20. Пофантазуйте: «Я в Нью-Йорку».
21. Моє перебування за кордоном.
22. Помилки візуальної реклами.
23. Сучасні оратори.
24. Музика мого світу.
25. Відомі українці.
26. Ціннісні орієнтири сучасної молоді.
27. Підставити щоку чи «око за око, зуб за зуб».

28. Заговори, і я тебе побачу.
29. Мій ідеал.
30. Мій фах для гордості чи хизування?
31. Чи потрібен українцю детектор брехні?
32. Чи може краса врятувати світ?
33. Як перетворити недругів на друзів?
34. Чи можна знайти ідеальне кохання?
35. Народні звичаї – вчорашній день?
36. Сучасний театр, українські актори, мова героїв.
37. «Велика» і «мала» людина у моїх матеріалах.
38. Україна і світ. Що зробити, щоб світ Україну знав?
39. Традиції колективу журналістів і моє «Я».
40. Журналістське розслідування. Сам чи з ким?
41. Чи варто жити за девізом «Боротись і шукати, знайти і не здаватись»?
42. Що в праці журналіста ніколи не застаріє?
43. Яким би Ви хотіли бачити свій зоряний час?
44. Що значить бути сучасним?
45. Яким я хочу бачити світ через 20 років?
46. Чи варто знати норми етикету?
47. Як я розумію дружбу.
48. Я знаю, що знаю мало... Що зроблю, щоб знати більше?
49. Я мислю, значить, я творю.
50. Я – твій друг, але правда – вище.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПІДГОТОВКИ Й ВИГОЛОШЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ

1. Текст виступу повинен бути добре підготовлений і попередньо продуманий.
2. Тільки досвідчений оратор може дозволити собі імпровізовану публічну промову.
3. Якщо Ви обмежені регламентом, скоротіть зміст виступу: краще сказати мало, ніж сказати погано.
4. У кожному виступі є початок, середина і закінчення; при цьому кінцівка промови – найважливіша.
5. Складіть план виступу. У плані відображаються основні пункти промови, інформація, яка потребує точності: дати, статистичні дані, цитати (повинні бути короткими і з вихідними даними джерел), складні або малознайомі слова й терміни.
6. План виступу розміщується на одному звороті аркуша паперу; його не варто писати на декількох аркушах.
7. Оратор повинен бути фізично зібраним, бадьорим, оптимістичним, спокійним, упевненим у собі; мати охайний і привабливий вигляд. Тому перед публічним виступом потурбуйтеся про свій духовний і фізичний стан.
8. Багато ораторів, у тому числі і досвідчених, хвилюються перед публічним виступом. Це природно й навіть корисно: якщо оратор не хвилюється перед виступом, то він не зацікавлений у своєму виступі й байдужий до аудиторії.
9. Надмірне хвилювання шкідливе. Щоб позбутися його, намагайтесь безпосередньо перед виступом відволіктися від його змісту, подумайте про щось приємне. Якщо це не допомагає, а вас не бачать: зігніть руки в ліктях, підніміть їх до висоти плечей, напружте біцепси, зробіть декілька сильних рухів ліктями назад.
10. Не пийте воду безпосередньо перед виступом і під час виступу – вода дає непотрібне навантаження на серце і збиває голос. Не говоріть безпосередньо перед виступом.

11. Коли настане час виступати, зберіться внутрішньо й упевненим кроком підійдіть до місця, з якого доведеться говорити. Під час виходу до слухачів не поправляйте на ходу одяг, не зачісуйтесь тощо.
12. Стійте прямо. Ноги повинні бути приблизно на ширині плечей; одна нога виставлена трішки вперед; коліна гнучкі й піддатливі; ногу на ногу не заплітайте; у плечах і руках немає напруги; руки не притиснуті щільно до грудної клітки, не закладені за спину, пальці рук не зціплені; голова й шия трохи висунені вперед порівняно з грудною кліткою; живіт підтягнутий, але не настільки, щоб це заважало вільному диханню.
13. Жестикуляція оратора має бути помірною. Використовуйте жести лише за необхідності. Не жестикулюйте руками протягом усієї промови. Не кожна фраза потребує підкреслення жестом. Ніколи жест не повинен відставати від підкріпленого ним слова. Урізноманітнюйте жестикуляцію. Кількість жестів та інтенсивність повинна відповідати характеру промови й аудиторії. Ораторський жест повинен бути плавним і впевненим.
14. Коли говорите, дихайте діафрагмою. Розмірюйте гучність голосу до об'єму приміщення й величини аудиторії. Ніколи не намагайтесь перекричати аудиторію.
15. Голос «пускайте» трішки над головами аудиторії.
16. Ставши перед аудиторією, найперше посміхніться й подивіться на людей, які Вас слухають, – Ви побачите, що вони уважні до вас і налаштовані в цілому позитивно.
17. Зробіть невеличку початкову паузу – це зацікавлює. Якщо продовжують шуміти, зробіть паузу більшою. Однак не мовчіть занадто довго, бо складеться враження, що Ви розгубилися.
18. Не починайте свій виступ надто енергійно, інакше Вам не вистачить сил завершити його, а слухачам – витерпіти до кінця.
19. Виголошуючи промову, пам'ятайте: Ви звертаєтесь до людей, які згодні Вас вислухати, а не до папірця, на якому записаний конспект.
20. Говоріть спокійно й упевнено, і Вас будуть слухати.

21. Говоріть голосно, чітко, зберігаючи розмірений темп промови. Не намагайтесь умістити максимум інформації у мінімум часу.
22. Під час виступу дивіться на аудиторію, послідовно фіксуючи поглядом групи людей, які знаходяться перед Вами. Не звертайтеся весь час до одного й того ж обличчя. Кожен із слухачів повинен бути переконаним, що Ви звертаєтесь особисто до нього. (Малюйте очима цифру 8, що наче лежить горизонтально на рівні очей).
23. Використовуйте лише літературні слова й вислови. Намагайтесь уживати якомога менше іншомовних лексем.
24. Виголошуйте промову не словами, а фразами. Фрази повинні бути зв'язними. Закінчуйте кожен початок фразу.
25. Мовлення – це чергування слів і пауз. Пауза виділяє найбільш значущі слова й формулювання.
26. Публічний виступ інтонований: інтонація забезпечує смислове членування мовлення, вказує на співвідношення частин фрази і на ставлення оратора до змісту промови. Сконцентруйте не тільки на тексті виступу, а й на тих думках і почуттях, які Ви хочете передати у промові. Інтонація має бути природною і помірною. Потрібно весь час говорити звучним голосом, а не монотонним і байдужим.
27. Пам'ятайте: сприйняття промови залежить і від темпу виголошення. Оптимальний темп для сприйняття – від 120 до 150 слів за хвилину. Загальні рекомендації такі: швидше виголошується все те, що пов'язане з радістю, схвильованістю, напруженістю і швидкою зміною подій у часі; у межах окремих фраз і періодів швидше виголошується все те, що становить доповнення, пояснення, уточнення; діалогічна форма мовлення відбувається у швидкому темпі, ніж монологічна; повільніше виголошується все те, що пов'язане зі смутком, журбою, журливістю, з повільною зміною у часі; повільніше виголошуються фрази, особливо важкі у смисловому сенсі; у межах окремих фраз варто дещо сповільнювати вимову найважливіших для вираження змісту слів, найчастіше тих, що виділяються логічним наголосом. Однак до загальних рекомендацій не слід ставитися як до чогось незмінного!

28. Під час публічного мовлення промовець не повинен відчувати себе соловейком: Ви говорите для людей, а не для самовираження. Тому під час мовлення працюйте: контролюйте реакцію аудиторії, фіксуйте групи людей, які погоджуються і не погоджуються з Вами, уважних і неуважних, зацікавлених і байдужих, дружелюбних і ворожих. Оратор повинен бачити все, що відбувається в аудиторії під час виголошення промови, і своєчасно реагувати на поведінку аудиторії.

29. Якщо в аудиторії почався шум, не підвищуйте, а понизьте голос, або зробіть паузу й уважно подивіться на аудиторію.

30. Не бійтесь реплік із залу. Не давайте втягнути себе в дискусію під час виступу: Ви повинні сказати все, що запланували.

31. Завершення будь-якого виступу має бути енергійним і оптимістичним. Покажіть піднесенням голосу і завершальною інтонацією, що Ви виголосили все, що вважали за потрібне, і не забудьте подякувати аудиторії за увагу. Вихід оратора з трибуни не повинен створювати враження втечі.

Загальні правила публічного виступу

Основні моменти мовної підготовки:

1. Визначення цілей промови.
2. Аналіз аудиторії і ситуації.
3. Підбір матеріалу.
4. Написання плану промови.
5. Виголошення промови.

Публічна промова є:

1. Цікавою і корисною.
2. З правильною композицією: вступ, головна частина і висновок.
3. З орієнтацією на слухачів.
4. Діалогічною.
5. Ситуативною і реактивною (керованою зворотним зв'язком).
6. Спланованою і організованою заздалегідь, відкоректованою і остаточно сформованою в процесі виступу.

7. З простою конструкцією фраз.

8. Образною та емоційною.

Композиційна побудова промови

1. Вступ.

Завдання: викликати інтерес слухачів до теми, встановити контакт з аудиторією, підготувати слухачів до сприйняття промови.

2. Основна частина.

Завдання: повідомити інформацію, обґрунтувати власну позицію, переконати аудиторію, спонукати слухачів до конкретних дій.

3. Висновок.

Завдання: підсумувати сказане, підсилити інтерес до промови, виокремити значення сказаного, закликати до безпосередніх дій.

Методи, які найчастіше використовують оратори на закінчення промови:

1. Звертання.
2. Повторення основних проблем.
3. Особисті наміри.
4. Вказівка на перспективи.
5. Цитата.
6. Висновок (узагальнення сказаного).

Репетиція виступу

Репетиція виступу є обов'язковою. Ораторові-початківцю необхідно:

1. Записати текст і вивчити його.
2. Вибрати приміщення, в якому ніхто не заважав би, і виголосити всю промову.

3. Повторити виступ, керуючись лише ключовими словами і висловами, фіксуючи головні розділи своєї промови.
4. Коли промова засвоєна в цілому, необхідно зайнятися частинами, які найбільше викликають сумнів; провести більше репетицій цих частин перед дзеркалом. Варто звернути увагу: Чи вільно передаєте думки? Чи рівно тримаєтесь? Чи вільні і легкі Ваші рухи?

Алгоритм самоаналізу промови

1. Як аудиторія зустріла мене? (Доброзичливо, байдуже, стримано, з недовірою, з неприязню).
2. Як розпочав виступ? Чи викликав виступ зацікавленість? Пожвавлення? Байдужість? Несприйняття?
3. Як можна охарактеризувати настрій аудиторії під час виступу? Він змінювався на мою користь чи ні? В якій частині виступу це було помітно? Як це проявлялось? Можливі причини цих змін.
4. Якщо аудиторія реагувала негативно, то чим це було зумовлено?
5. Як я реагував на невдачу? Успіх?
6. Як я оцінюю: вибір теми, її розкриття, свою позицію; план і композицію виступу, логіку побудови, початок, закінчення; якщо тему, факти, логіку я оцінюю позитивно, то чим пояснити невдачі, незадоволення, послаблення контакту.
7. Як оцінюю своє усне мовлення: дихання (не вистачало глибини дихання, утруднення дихання через носову порожнину, чи були вимушені паузи для вдиху; що можна сказати про темп, плавність мовлення: чи вільним було мовлення? чи не було зайвого напруження?).
8. Як аудиторія реагувала на мої аргументи, приклади, вставні сюжети, жарти, запитання?
9. Як я тримався: просто й вільно чи скуто? Чи не зловживав жестами?
10. Що повчального з цього виступу я врахую під час підготовки до наступного?

Спеціальні ораторські прийоми:

- прийом запитання-відповіді: оратор ставить запитання і сам на них відповідає;
- перехід від монологу до діалогу (полеміки): дає змогу залучити до процесу обговорення окремих учасників і в такий спосіб активізувати їх інтерес;
- прийом створення проблемної ситуації;
- прийом новизни інформації, гіпотез: змушує аудиторію міркувати;
- прийом посилення на власний досвід;
- прийом використання гумору;
- прийом «тихий голос»;
- використання слів та висловів, що забезпечують зворотний зв'язок, риторичних запитань (*Ви, ми, я, ми з вами; шановні слухачі; подумайте, уявіть собі; Вас цікавить моя думка?* тощо).

Діловий етикет оратора

Під час публічного виступу необхідно дотримуватись таких правил ділового етикету:

- чітке визначення теми та плану виступу;
- дотримання регламентів виступу;
- спеціальне відведення часу для відповідей на запитання публіки (після завершення виступу або після кожної логічної частини);
- вміння відповідати на запитання, реагувати на зауваження слухачів;
- висловлення аудиторії компліментів (*«Я радий виступати перед такими спеціалістами, як ви...»* тощо);
- дотримання певної стилістики мови (специфіка її залежить від типу цільової аудиторії).

Типові помилки оратора-початківця:

- вибачення за погану якість доповіді: на публіку це не справить позитивного враження, а конкуренти можуть використати недобру славу, на якій акцентує сам оратор;
- виправдання: виправдовування перед аудиторією за власний поганий результат лише формує негативний образ оратора;
- оратор уникає дивитись в очі аудиторії: це унеможлиблює встановлення контакту, а також свідчить про відсутність навичок етикету спілкування у оратора. Очі, погляд, вираз очей – це інструменти налагодження контакту з аудиторією та збільшення ефективності комунікацій, тому над цим потрібно працювати;
- метушливість: поспішна мова, нав'язливі рухи, поправлення одягу чи волосся, вертіння ручки у руці – все це відволікає слухачів від змісту промови;
- монотонність: монотонна промова здається сумною, слухачі починають засинати, крім того, складається враження про неосвідченість оратора у питаннях, про які він доповідає;
- відсутність пауз: оратори-початківці часто бояться пауз у своїй промові та прагнуть уникнути їх. Паузи під час промови є природними, вони допомагають слухачам осмислювати зміст почутого;
- невідповідність риторичного стилю та змісту промови: сутність сказаного повинно підкріплюватись відповідною мімікою та інтонацією, інакше у слухачів виникає розгубленість, враження того, що вони неправильно зрозуміли чи недочули слова. Так, якщо оратор сповіщає радісну новину із сумним виразом обличчя чи, навпаки, говорить сумну звістку із бадьорістю, аудиторії буде важко його зрозуміти;
- пихатість: ця риса відштовхує від себе. Не слід підкреслювати власну важливість чи всеобізнаність;
- погане розуміння значення слів: перш ніж використовувати якісь слова, потрібно з'ясувати їх значення. Тоді вони дійсно робитимуть промову багатшою;

➤ невідповідність: це сприймається аудиторією як вияв неповаги.

Використана література

1. Єлісєвєнко Ю. П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення : навч. посіб. / Ю. П. Єлісєвєнко ; за ред. В. В. Різуна. – К. : Агіка, 2008. – 204 с.
2. Колотілова Н. А. Риторика : навч. посіб. / Н. А. Колотілова. – К. : ЦУЛ, 2007. – 232 с.
3. Мацько Л. І. Риторика : навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – 2-ге вид., стер. – К. : Вища шк., 2006. – 311 с.
4. Олійник О. Б. Риторика : навч. посіб. / О. Б. Олійник. – К. : Кондор, 2009. – 170 с.
5. Олійник О. Б. Основи ораторської майстерності : навч. посіб. / О. Б. Олійник. – К. : Кондор, 2010. – 181 с.
6. Онуфрієнко Г. С. Риторика : навч. посіб. / Г. С. Онуфрієнко. – К. : ЦУЛ, 2008. – 592 с.
7. Риторика : навч. посіб. / упор. : Т. К. Ісаєнко, А. В. Лисенко. – Полтава : ПолтНТУ, 2019. – 247 с.
8. Риторика : навч.-метод. посіб. з курсів «Основи риторики» та «Професійна риторика» / укл. І. І. Гузенко. – Львів, 2014. – 328 с.

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ І ПОРАДИ ЩОДО ТЕХНІКИ УСНОГО МОВЛЕННЯ

Тренувальні вправи (контроль за глибиною дихання)

Виконати, тримаючи праву руку на верхній частині живота, а ліву – на нижніх ребрах (з метою контролю за глибиною дихання):

- вдихнути наявне в легенях повітря (губи «трубочкою»);
 - вдихнути через ніс на рахунок 1-2-3 (діафрагма опускається, верхня частина живота напинається);
 - розширити грудну клітку, «розсуваючи» ребра (1 сек.);
 - «підтягти» нижню стінку живота (1 сек.);
 - затримати дихання (1 сек.);
 - видихнути через рот на рахунок 1-2-3-4-5;
 - зробити короткий вдих ротом і носом, видихнути на рахунок 1-2-3-4-5;
 - знову короткий вдих – видихнути на рахунок 6-7-8-9-10;
 - вдих – видих 11-12-13-14-15;
 - вдих – видих 16-17-18-19-20. Повторити кілька разів.
- Поступово повітря можна затримувати довше, видихаючи на рахунок 1-7, 8..., домагаючись, щоб вистачало повітря на цей і (довший) рахунок.

Умови правильного дихання радіо- та тележурналіста

Вдихати повітря через ніс треба вільно та безшумно.

- Починати говорити можна тоді, коли в легені взято незначний надлишок повітря, потрібного для виголошення структурно-логічної частини тексту: це позбавить від «позачергового» вдиху, який порушує плавність і ритм мовлення, спричиняє уривчастість, поверхневість дихання.
- Витрачати повітря слід економно і рівномірно. Не допускати, щоб повітря було витрачено повністю. Поповнювати запас повітря треба непомітно і своєчасно.

➤ Пам'ятати, що від глибини вдиху залежить сила видиху, отже – сила звучання голосу.

➤ Вдихати і видихати повітря слід непомітно для слухача, безшумно.

Умови, за яких дихання під час мовлення буде правильним, можуть бути реалізовані систематичним тренуванням, а також дотриманням деяких гігієнічних правил:

➤ надміру не напружувати голосових зв'язок;

➤ координувати роботу носової і ротової порожнини, дбати про їх здоров'я;

➤ урахувати можливості зміни голосу, особливо в підлітковому віці;

➤ зміну голосових властивостей здійснювати невимушено, без напруження;

➤ пам'ятати, що голос тісно пов'язаний із внутрішнім станом людини, її настроєм, фізичним здоров'ям.

Вправи для розминки і тренування м'язів мовленнєвого апарату (рота, щелеп, губ, язика)

Перш ніж відпрацьовувати артикуляцію звуків, необхідно навчитися керувати своїми органами мовлення – надавати їм різні положення, відчуючи рух кожного м'яза. Для цього варто виконати такі тренувальні вправи:

1. На «раз» – розтягніть губи в усмішку, не оголюючи зубів; на «два» – витягніть губи щільною трубочкою вперед («хоботок»); на «три», «чотири», «п'ять», «шість» – рухайте «хоботком» по чергово вправо, вліво, вгору, вниз; на «сім» – знову усмішка; на «вісім» – вихідне положення. Вправу треба повторити 3-4 рази.

2. Можна також зробити декілька колових рухів «хоботком» за годинниковою стрілкою, а потім – проти неї.

3. Вимовте артикуляційно виразно, але абсолютно беззвучно (як у сурдоперекладі) декілька фраз із будь-якого тексту. (Цю вправу з метою самоконтролю ліпше виконувати перед дзеркалом). При повторному виконанні вправи візьміть інший текст.

4. Вправа на тренування м'язів щелеп. Поставте лікті на стіл і обіпріться підборіддям на кулаки. Артикуляційно чітко читайте будь-який текст. При цьому Ви повинні напружувати м'язи нижньої щелепи, рух якої обмежують Ваші руки. Намагайтеся в цьому положенні досягати чіткої вимови. Вправа допоможе позбутися так званого «щелепного затиснення» (К. Станіславський), яке призводить до млявості мовлення.

5. Тренування губ. Вправа для верхньої губи: вимовляйте з чіткою артикуляцією: [ɔл], [вл], [вн], [тн]. Вправа для нижньої губи: вимовляйте з чіткою артикуляцією: [кs], [ɛз], [вз], [бз].

6. Вправа на розвиток м'язів язика:

- висуньте язик і активно порухайте ним вліво, вправо, вгору, вниз;

- зробіть по кілька колових рухів висунутим язиком по чергово в різних напрямках;

- злегка висуньте язик і зробіть його широким, потім вузьким, потім чашечкою (злегка піднявши кінчик і бічні краї);

- злегка піднятим напруженим кінчиком язика «почистіть» верхні зуби ззовні і зсередини, а тепер кожен зуб «пошліфуйте» язиком у напрямку від його внутрішнього боку до зовнішнього і навпаки;

- тепер пружним язиком робіть уколи по чергово в праву – в ліву щоку.

Наведені вправи незамінні для дикторів, у яких часто виникають труднощі при вимовлянні слів зі збігом трьох і більше приголосних. Щоб швидко переключити рух язика з одного положення в інше, треба обов'язково перед виступом тренувати його рухливість. Прагніть досягти такого результату, коли усі звуки вимовлятимуться легко і вільно, без особливого напруження. Використовуйте для самоконтролю дзеркало.

Коли за допомогою цих вправ ваші органи мовлення будуть «розігріті», переходьте до наступного етапу.

1. Навчіться швидко і чітко вимовляти:

➤ *кпт, кфт, кшт, кст, ктиц; мгм, ргм, тгм, пгм, фгм; ткр, ктр, дрт, ркт* (стежте, щоб між приголосними не чувся призвук голосного);

➤ *кфа, кпо, кту, киш, кси; рла, рло, рлу, рлі, рли;*

➤ *пі, пє, ня, ньо, ню; би, бє, бя, бьо, бю;*

➤ *бі-ми, мі-би; пі-ви, ві-пи; бє-ме, ме-бе; пє-ве, ве-пе;*

➤ *дрда-дрдя, дрдо-дрдьо, дрду-дрдю, дрде-дрдє, дрди-дрді;*

➤ *бінні, бенне, баппа, боппо, буппу, биппи.*

2. Робимо вправи на вимову складних для артикуляції словосполучень: *король-орел; хвала халві; лібрето «Ріголетто»* (вимовляйте 5-7 разів поспіль кожне словосполучення).

3. Корисно вимовляти також важкі для артикуляції слова: *барикадувати, екзальтованість, гідрометцентр, скомпрометований, трансформуватися, деморалізованими, кристалізуватися, перенервуватися, незаражуючими, демобілізувалися* та ін.

Вправи з артикуляції голосних звуків української мови

А – чистий голосний заднього ряду, низького піднесення спинки язика. Під час вимови нижня щелепа відчутно опускається, розімкнення рота сягає відстані, не меншої двох пальців, покладених один на одного. Губи притиснені до зубів, активної участі в артикуляції не беруть. Водночас тенденція наближення до «кола» є цілком помітною.

О – голосний звук заднього ряду, середнього ступеня піднесення спинки язика. Під час вимови нижня щелепа опущена трошки менше ніж при артикуляції голосного «А». Губи активні, витягнуті вперед, округлені. «О» зручний для співу, дозволяє легко округлити звук і завдяки простоті артикуляції зробити його природним і водночас окультуреним.

У – голосний заднього ряду, високого ступеня піднесення спинки язика. Під час вимови нижня щелепа опущена ще менше ніж при артикуляції голосного «О».

Е – голосний переднього ряду, низького ступеня піднесення спинки язика. Губи притиснені, але краї відірвані від зубів, значної активності не виявляють. Під час вимови нижня щелепа опускається.

И – голосний переднього ряду, підвищеного середнього ступеня піднесення спинки язика. Губи під час вимови притиснені, але краї відірвані від зубів. Рот розкритий, але трошки округлений, відстань між зубами не більша кінчика мізинного пальця. Нижня щелепа опускається трошки менше ніж при артикуляції голосного «Е».

І – голосний переднього ряду, високого піднесення спинки язика. Під час вимови нижня щелепа ледве опускається (ще менше ніж при артикуляції «И»). Губи притиснені, але краї відірвані від зубів, ледве помітно округлені.

Є – йотований (з додатком «Й»), пом'якшений голосний переднього ряду середнього ступеня піднесення. Кінчик язика активний, робить швидкий рух знизу вгору, ледве торкаючись твердого піднебіння в районі задньої стінки передніх верхніх зубів, завдяки чому, власне, і відбувається йотування. Губи під час вимови притиснені, але краї відірвані від зубів. Рот розкритий на відстані кінчика мізинного пальця.

Ї – йотований голосний переднього ряду, середнього ступеня піднесення. Кінчик язика активний, робить швидкий рух знизу вгору, ледве торкаючись твердого піднебіння в районі задньої стінки передніх верхніх зубів. Губи під час вимови притиснені, але краї відірвані від зубів. Рот розкритий на відстані кінчика мізинного пальця.

Ю – йотований голосний заднього ряду, середнього ступеня піднесення. Кінчик язика активний, робить швидкий рух знизу вгору, ледве торкаючись твердого піднебіння в районі задньої стінки передніх верхніх зубів. Губи активні під час вимови, відірвані від зубів і витягнуті вперед, як при артикуляції «У».

Я – йотований голосний заднього ряду, середнього ступеня піднесення. Кінчик язика активний, робить швидкий рух знизу вгору, ледве торкаючись твердого піднебіння в районі задньої стінки

передніх верхніх зубів. Нижня щелепа відчутно опускається. Губи притиснені до зубів, активної участі в артикуляції не беруть.

Для формування правильної артикуляції голосних звуків української мови необхідно проводити артикуляційний тренінг. Наведемо декілька варіантів рядів голосних:

1. ***О – У – Е – І – И – А.***
2. ***І – Е – А – О – У – И.***
3. ***А – О – У – Е – И – І.***
4. ***Е – И – І – А – О – У.***
5. ***Ю – Ї – Є – Я – І – И.***
6. ***Я – Є – Ю – Ї – І – И.***
7. ***І – И – Ї – Є – Ю – Я.***
8. ***І – Ї – Е – Є – У – Ю.***
9. ***И – Ї – Е – Є – А – Я.***

У першому з них розміщення голосних відповідає принципу наближення до «кола». З нього бажано починати формування правильної артикуляції голосних звуків української мови.

Другий ряд є найбільш відомим, поширеним, а тому зручним для роботи над уже сформованими на основі «кола» голосними звуками та приєднанням до них різних приголосних звуків української мови.

Третій варіант містить сукупність голосних заднього ряду (*а-о-у*) та переднього (*е-и-і*), розміщених за принципом від низького до високого піднесення спинки язика під час їх вимови.

Четвертий ряд містить ту ж сукупність, що і третій, але розташовану в такому порядку: спочатку йдуть голосні переднього ряду, а потім заднього.

П'ятий варіант використовується здебільшого для роботи над йотованими голосними звуками. Він теж побудований за принципом їхньої наближеності до «кола».

Шоста ряд передбачає роботу переважно над йотованими голосними звуками, але трохи ускладнену хаотичністю їх розміщення.

У цьому варіанті звуки розташовано у порядку межування голосних звуків заднього і переднього рядів.

Восьмий і дев'ятий ряди побудовані на межуванні чистих голосних із йотованими.

Порядок роботи над артикуляцією за представленими рядами та розташування в них голосних доцільно змінювати, щоб активізувати увагу та сконцентрувати її на особливостях артикуляції кожного окремого звуку.

Вправи з артикуляції

приголосних звуків української мови

➤ Членороздільно вимовляйте дзвінкі приголосні звуки української мови: **Б – Д – Дз – З – Дж – Ж – Г – Ґ**. Повторіть вправу 8–10 разів, при цьому постійно стежте за правильністю артикуляції.

➤ Членороздільно вимовляйте глухі приголосні звуки української мови: **П – Ф – Т – Ц – С – Ч – Ш – К – Х**. Повторіть вправу 8-10 разів, при цьому постійно стежте за правильністю артикуляції.

➤ Членороздільно вимовляйте пари дзвінких і глухих приголосних звуків української мови: **Б – П, В – Ф, Г – К, Ґ – Х, Д – Т, Ж – Ш, З – С**. Повторіть вправу 8-10 разів, при цьому постійно стежте за правильністю артикуляції.

➤ Членороздільно вимовляйте сонорні приголосні звуки української мови: **М – В – Н – Р – Л – Й**. Повторіть вправу 8-10 разів, при цьому постійно стежте за правильністю артикуляції.

➤ Членороздільно вимовляйте губні приголосні звуки української мови: **М – Б – П – В – Ф**.

➤ Членороздільно вимовляйте зубні приголосні звуки української мови: **Н – Д – Т – Ц – З – С – Дз**. Повторіть вправу 8-10 разів, при цьому постійно стежте за правильністю артикуляції.

➤ Членороздільно вимовляйте передньопіднебінні приголосні звуки української мови: **Р – Ч – Ш – Ж – Й – Дж**. Повторіть вправу 8-10 разів, при цьому постійно стежте за правильністю артикуляції.

➤ Членороздільно вимовляйте задньоротові приголосні звуки української мови: **Г – К – Г – Х**. Повторіть вправу 8-10 разів, при цьому постійно стежте за правильністю артикуляції.

➤ Членороздільно вимовляйте шиплячі приголосні звуки української мови: **Ш – Ч – Ж – Дж**. Повторіть вправу 8-10 разів, при цьому постійно стежте за правильністю артикуляції.

➤ Членороздільно вимовляйте свистячі приголосні звуки української мови: **С – Ц – З – Дз**. Повторіть вправу 8-10 разів, при цьому постійно стежте за правильністю артикуляції.

Вправи для тренування вимови

Розвиткові техніки мовлення, чіткої вимови слів і фраз допомагають українські скоромовки.

Наведені скоромовки спочатку прочитайте вголос у повільному темпі. Стежте за правильністю артикуляції. Потім спробуйте прискорити темп мовлення.

Скоромовки

Б

- Бабин біб розцвів у дощ – буде бабі біб у борщ.
- Бобер на березі з бобренятами бублики пік.
- Бабрались в брудній баюрі
два бобри брунатно-бурі:
– Правда добре, брате бобре?
– Дуже добре, друже бобре!
- Боронила борона бороновані поля.
- Бульбашки кублились на кульбабі, булки з бубликами – на баобабі.
- Близько блимнула блискавиця блакитна.
- Біля баби баба сіла.
Баба бабі бубоніла.
Бубоніла з півгодини
Баба бабі про новини.

- Бук бундючивсь перед дубом,
тряс над дубом бурим чубом.
Дуб пригнув до чуба бука.
Буде букові наука.

В

- Вередували вереднички,
що не зварили вареничків.
Не вередуйте, вередниченьки,
ось поваряться варениченьки.
- Викис, вимок, виліз, висох, став на колоду, та знов – бовть у воду.
- Ворона проворонила вороненя.

Г, Ґ

- Галасливі гави й галки в гусенят взяли скакалки.
Гусенята їм гелґочуть, що й вони скакати хочуть.
- Три риби гриби гребли грабовими граблями.
- Грачиха граченням
готує горщик
гречки й гречаники,
а гракові гріє
горня гороху з гірчицею.
- Огірки з гірки – гіркі.
- Ігор на горі стеріг горіх.
- Ніс Гриць горіх через поріг.
Став на горіх, упав на поріг.
- Гава гаву запитала:
– Ти на ганок не літала?
– Не літала я на ганок,
То й прогавила сніданок.

Д

- Дрова рубали два дроворуби.

- Дубові дрова дід рубає в дворі під деревом старим.
А дітвора допомагає носити дрова з двору в дім.
- Дзвонив дзвінко дзвін, дзвіночки дзеленчали: дзелень-дзінь,
дзелень-дзінь!

З

- Захар заліз на перелаз.
– Захарку, злізь!
– Захарку, злазь!
Зумів залізти
– Знай, як злізти.
- Зоя і Зіна знайшли лозини.
Лозина до лозини – і зроблені корзини.
- Звірів віз візерунчастий віз.
- Зупинивсь на зрубі зубр,
Задивився зубр на зруб.
- Заболіли зуби в зебри.
Йти до зубра, зебро, треба.
Як не хочеш бути беззуба –
Лікуватись йди до зубра.

Ж

- Біжать стежини поміж ожини.
І вже у Жені ожина в жмені.
- Жатка жваво жито жне.
Жатку жнець не дожене.
- Дзижчить над житом жвавий жук,
Бо жовтий він вдягнув кожух.
- Жук ожину ніс у жмені
жовте жито – у кишені.

- Жовтий жук купив жилет,
Джемпер, джинси та жакет.
- Кажан каже кажаниську:
– Не кружляй занадто низько.
Кажани ми – миші-птиці
Й до вподоби кожній киці.

Й

- Йоржа впіймав на вудку Йосип.
Схопив і зойкнув ой-ой-ой.
Не знав, напевно, Йосип й досі,
який колючий йоржик той.

К (КР, ПР)

- Кинув кріп Прокіп в окріп.
У окропі, окрім кропу,
кипить короп для Прокопа.
- Коваль кулю кував, кував і перековував.
- Кравець краватку картату каракатиці кроїть.
- Навколо колодязя колосся колоситься.
- На кому шапка найковпакуватіша.
- Наша верба найкорчукуватіша.
- Не турбуйте курку – клює курка крупку.
- Ходить квочка коло кілочка, водить діток, дрібних квіток.
- Не турбуйте курку, курчаточок, кучерявих клубочаточок.
- Не клюй, курко, крупку, не кури, котику, люльку.
- Ой був собі коточок, украв солі клубочок та й сховався в куточок.
- У Кіндрата куртка короткувата.

Л

- Веселі лелеки летіли далеко.
- Летіла лелека, заклекотіла до лелеченят.

- Лапатого лопуха наполохала лепеха.
- Лопата з липи в Пилипа.
- З віялом Клава на лаві,
Лев з вилами – зліва від Клави,
віл з клавіатурою – зліва від Лева на лаві.
- Мала з села вола вела.
В село віл малу вів.

М

- Мила милитись не вміла,
Мила мило з рук не змила.
Мама милила уміло,
Мама з Мили змила мило.
- Мусію, Мусію. Муку сію,
Печу паляниці, кладу на полиці.
Мусій, муку сій, печи паляниці,
клади на полиці.
- Мишко з мішком в комишах,
мишка з мушлею в Мишковому мішку.
- Ти, малий, скажи малому,
Хай малий малому скаже,
Хай малий теля прив'яже.
- Ой, збирала Маргаритка маргаритки на горі.
Розгубила маргаритки Маргаритка у дворі.
- Їла Марина малину.

Р (БР, ПР, КР, ГР, РЛ)

- Кіндрат вбрід брів – зустрів бобрів.
Бобри – у рів, Кіндрат змокрів.

- Протокол про протокол протоколом запротоколювали.
- Ромашки рвати ми ходили над річкою в рясній траві.
І раптом равлика зустріли із ріжками на голові.
- У бобра добра багато, у бобра є бобренята.
- Скриню зі скарбом знайшли карась із крабом.
- Бурі бобри брід перебрели.
- Летів перепел перед перепелицею, перед перепеленятами.
- Карл у Клари вкрав корали, а Клара у Карла вкрала кларнет.
- В орляток вирости вже крила:
Вгорі орлята пролетіли.
Під хмарами рідня крилата:
Орел, орлиця і орлята.

П (ПЛ, ПР)

- Вашому Паламареві нашого Паламаря не перепаламарювати стати. Наш Паламар вашого Паламаря перепаламарить, перевипаламарить.
- Ми плакати – не плакали:
Нам плакати нема коли.
- Перець з печерицями печений переперчила черепаха печерна.
- Ніхто нашого паламаря не перепаламарює.
- Був собі паламар, його діти паламаренята перепаламарилися.
- Лежить п'ять п'ятаків. На кожному п'ятаку ще по п'ятаку.
- На полиці в коробиці Півкороваю і паляниця.
- Не йди попри Прокопові ворота, попри прокопишині.
- Побіля Прокопа паляниці пекла.
- Їхали крамарі, стали на горі та й забалакалися – про Прокопа, про Прокопиху і про маленькі Прокопенята.
- Невеличка перепеличка під полукипком розпідпадьомкалась.

- Ходить перепел між полукіпками зі своїми перепеленятками.
 - Поля поле поливає, поле й переполює.
 - З просом порося по росі навпростець простує.
 - Пиляв Пилип поліна з лип, притупив пилку Пилип.
 - Пилип прилип, прилип Пилип.
- Пилип плаче.
- Пилип посіяв просо, Просо поспіло,
Пташки прилетіли, Просо поїли.
- Пік біля кіп картоплю Прокіп.

С

- В сінокосах, в срібних росах
Заросився бусол босий.
- Семен сіно віз – не довіз: лишив сани – узяв віз.
- Старий Семен сказав своїм синам: «Скосіть сіно».
Сини скосили сіно. Склали стирти.
Старий Семен сказав синам: «Спасибі!».
- Стриб-стриб-стриб – підстрибує по стерні рідня: перепілка,
перепел, перепеленя.
- Стрімко стрибає по трасі стрункий страус в строкатій сорочці.
- Босий хлопець сіно косить, босі ноги роса росить.
- Сидів горобець на сосні, –
Заснув – і упав уві сні.
Якби не упав уві сні.
Сидів би він ще на сосні.
- В ямі не спиться вусатому сому.
Сому вусатому сумно самому.
- Хитру сороку спіймати морока,
А на сорок сорок – сорок морок.

- Всіх скоромовок не перескоромовиш, не перевискоромовиш.
- На покоси впали роси. Не бряжчать об жито коси.
- Ходить посмітюха по смітничку з своїми посмітюшенятами.

Ф

- Фарбував фазан фіранки,
брав фломастер у фіалки.
- Фірма ферму будувала.
Фірмі фарби було мало.

Х

- Кричав Архип, Архип охрип,
не треба Архипу кричати до хрипу.
- У нашого діда капелюх не по-капелюхівськи.
- Хтось хитренький хитрував – нашу хвіртку поламав.
- Летів горобець через верхній хлівець,
ніс пуд гороху і нам дав потроху.
- Хмариноньки-хмаринки,
Химерні, волохаті,
Вмостились на хвилинку
У хлопчика на хаті.

Ц

- Цвіркун цвірчить за припічком,
Дзвенять крильця, як скрипочки.
- Був собі цебер, та переполуцебрився на полуцебренята.
- На полиці цукор відцурався від цукерок.
- Цоки-цоки-цок копитця –
це цапок йде до криниці.
Працьовитим цапенятам
принесе водиці тато.
- Напекли млинців, назвали кравців.

А кравець за млинці та й побіг у танець!

Ч

- Чом грачиха, чом грачата почали чимдуж кричати?
Чиєсь чудне чучело очам надокучило!
- В чаплі чорні черевички, чапля чапа до водички.
- Перечепилася чапля через щаблину.
- Чеберяє з цеберком щербатим чапля чубата.
- Червоний череватий черв'як в черевичках червоних черешнею червоною вечеряв.
- У чотирьох черепашок четверо черепашенят.
- Черепащі з черепашенятами
важко змагатися із жабенятами.
- Летів горобчик, сів на стовпчик,
прибіг хлопчик – утік горобчик.

Ш

- Над шляхом Явдошка шукала волошки.
- Шишки на сосні, шашки на столі.
- В горішнику горішина горішками обвішана.
- Мішок на мішку – мішки в порошок.
Порошок, як борошно, від борошна борошно.
- Шелестять комиші, в комишах – ні душі.
- На горішині горішки
шаруділи тишком-нишком:
– Шур-шур-шур та шу-шу-шу –
я зернятка колишу.
В лісі не шуміть, малята, –
сплять у ліжечках зернята.
Ш-ш-ш-ш ...

- Сів шпак на шпаківню, заспівав шпак півню:
– Ти не вмієш так, як я, так, як ти, не вмію я.

Щ

- Щедрий дощик площу полоще.
- Щедрик, щедрик, щедрівочка,
щедрим людям щирі словечка.
- Зіщулився щур від дощу.
- Борщик у горщику, щавель у борщику.
А до борщу – ще й по лящу.

Скоромовка

Містить 688 слів. Складається із 70 українських скоромовок, підібраних за темою.

У четвер четвертого числа о четвертій дня у центрі столиці садівник розсадівникувався. Та так розсадівникувався, що разом з садом троянд висадив ще й сад азалій, сад каприфолій та розарій у садочку навпроти, потім ще навпроти, та ще навпроти. Там, де росла липа біля Пилипа, який жив із Пилипицею та пилипеленятами. Якраз із пилипеленятами у цей час пиляв Пилип поліна з лип. Притупив пилку Пилип. А потім Пилип і Пилипко поливали липки. Виросли липки й у Пилипа, й у Пилипка. А Пилипиця напекла пироги перепечені, перцем переперчені. Бо була засмучена, змучена та вимучена тим, що всю ніч миші в шафі шаруділи, шість шарфів шерстяних з'їли. І хотіла влізти в шафу кішка, там де шурхотить у шафі мишка. Але мишка раз прийшла до кішки, уклонила кішці в ніжки, кішці – смішки, мишці – нітрішки. Та обидва потім так вимокли-перемокли під жахливою зливою під кущем, з жуком та джмелем, що здружилися. Тому був собі коточок, украв собі клубочок – та й сховався в куточок. А Пилипиха плакала-неплакала, їй плакати – нема коли. Та так із відчаю, що шарфи з'їли, голосила-переголосила, що заболіло горло в господині, бо багато говорила, переговорювала на мишку, кішку, й сусідську кішку

й мишку, та ще й шишки на сосні та шахи на столі. І побігла стежинами, поміж ожинами, туди, де у діброві – дуби, під дубами – гриби, трава – між грибами, хмарки – над дубами. Й млин стоїть, скоро не вистоїть. Прилетіли горобці – говорили про крупці; не про крупці, не про крупицю, а про круп'ячко. От і набрала Пилипиця на млині борошна та круп'ячка жменями й торбинами. А на пагорбі одна торба впала та котилася з високого горба, в торбі паляниця Пилипу й Пилипиці. Пилип знизу верещить, Пилипиця зверху пищить, торбина тріщить. Одначе котилася вона, не перекотилася, тріщала, та не тріснула. Як раз у цей час їхала Хима до Максима візком-тарадайкою; тарадайка торохкоче, сива кобила везти не хоче. Бо підкова клокаче. Наче лелека до лелеченят летіла й клекотіла. От біля тарадайки з її хазяйкою й спіймала Пилипиця торбицю. А поруч чорно-білий чорногуз у болото чорне вгруз і чапля сохла, чапля чахла, чапля здохла. Дорогою Пилипиця зупинилася біля броду, біля саду, там, де бабин виораний город. Де барабанять по городу бараболя та горох. А горох у городі виріс небувалий, одначе горобці город пограбували. Одне втішило, що бабин біб розцвів у дощ. Буде бабі біб у борщ. Набрала й бобів собі господиня, й гороху. А трохи далі в горішнику горішенька горішками обвішана. Обтрушують горішки Орішка та Тимішка. Попросила в малих малу жменю малих горіхів для малих своїх малих. Їхній батько Гриць ніс горіх через поріг. Став на горіх, упав на поріг. Тому що всю ніч пильно поле пильнував, перепелів полював. А Пилипиця згадала, як приснивсь сьогодні сон сусідці, що приніс їй сусіда сік з суниці. То вона вже за суницю не питала, лише горіхів повну жменю набрала. Й побігла знов Пилипиця поміж ожинами назад стежинами додому, щоб напекти для синів-молодців свіженьких млинців, пироги ж були – перепечені, перцем переперчені. А вона ж, мов та квочка, що ходить коло кілочка, водить діточок коло квіточок, над своїми синами носить без устану. Тому за годину були у печі смачні та гарячі пшеничні калачі. Зі свіжою ожиною, бабиними бобами, горохом та сиром з горіхами з горішника, що збирали Тимошка й Орішка. І хвалили молодці ті млинці на молоці і гарячі калачі, що пеклися у печі. Коржі – з медом, коржі – з маком, і смаження

– з пастернаком, і галушкі – з лютим перцем, господиню з добрим серцем, що ще й сусідам усім за спасибі дала ще й хрону, дала риби, маківку – до мачини, перченятко – до перчини. А потім чорним вечором пригощала й синів, і гостей чаєм з печивом. А дідусь Опанас купив ананас. Кликав: «Приходьте до нас – почастуємо вас!». А Пилипиця стільки наготувала-переготувала, що не до ананасів їй було, і вона кликала-перекликала усіх сусідів та їхніх сусідів із сусідніх дворів до себе, та накликала усе місто. Їли-їли – не переїли, та ще й на завтра лишилося.

Основні партитурні знаки

'	словесний наголос
—	логічний наголос – норма
---	послаблений наголос
===	логічний (чи фразовий) наголос відчутно підсилений
/	пауза
//	середня пауза
///	довга пауза
↑	підвищення тону (злет)
↓	зниження тону (спад)
↑↓	підвищення і зниження тону
∩	мелодійна хвиля (вказує на інтонаційне поєднання слів)
....	уповільнення вимови
→	пришвидшення вимови
< >	виділення особливим тоном елементів тексту (наприклад, вставлених конструкцій)
<< >>	іронічна інтонація

Рекомендації

«Як навчитися виразно читати поетичні тексти»

1. Вдумливо прочитайте віршовий текст.
2. З'ясуйте лексичне значення незрозумілих слів.
3. За змістом та ідеєю поетичного тексту визначте настрій, з яким читатимете твір.
4. У кожному рядку визначте (підкресліть олівцем) стрижневе слово, на яке падає логічний наголос (яке слід інтонаційно голосом виокремити, бо воно найвагоміше в рядку чи реченні).
5. Позначте олівцем паузи:
 - а) кома – ледь помітна пауза (позначка – /);
 - б) двокрапка й тире – помітна пауза (позначка – //).
 - в) крапка – пауза з інтонацією завершеності (позначка – ///).
6. Ліворуч від кожного рядка поставте стрілку, що передає тон читання:
 - а) підвищення тону – стрілка вгору (↑);
 - б) зниження тону – стрілка вниз (↓);
 - в) рівний тон – горизонтальна стрілка (→).
7. Прочитай кілька разів вірш із дотриманням вимог усіх позначок.
8. Читаючи поетичний текст, уявляйте картини, які виникають, і запам'ятовуйте їх послідовність.
9. Вивчивши вірш напам'ять, виразно прочитайте його своїм близьким і з'ясуйте, що б вони побажали Вам для кращого прочитання твору. Врахуйте зауваження.

Поради для декламатора

1. До читання напам'ять повторіть про себе текст вірша.
2. Перед тим як декламувати, займіть зручну й правильну позу (станьте рівно, розправте плечі, наберіть потрібну кількість повітря).
3. Назвіть автора й твір, який читатимете.
4. Читання поетичного тексту можна супроводжувати жестами, проте рухи рук мають бути стриманими, не втомлювати та не відволікати слухача.

5. Не поспішайте під час читання, набирайте повітря рівними частинами під час пауз.

6. Декламуючи, уявляйте картини, які озвучуєте, і з відповідним темпом і настроєм передавайте їх.

7. Не варто занадто голосно читати вірш, оскільки майстерність декламування поетичного тексту визначається передусім темпом, інтонацією, дотриманням пауз, настроєм, а також мімікою, жестами тощо.

Використана література

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 232 с.
2. Бабич Н. Д. Основи риторики : практикум / Н. Д. Бабич. – Чернівці : Рута, 1999. – 100 с.
3. Єлісєвєнко Ю. П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення : навч. посіб. / Ю. П. Єлісєвєнко ; за ред. В. В. Різуна. – К. : Агіка, 2008. – 204 с.
4. Сербєнська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. / О. А. Сербєнська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.

ПСИХОДІАГНОСТИЧНИЙ ПРАКТИКУМ САМОПІЗНАННЯ

Тест «Чи правильно Ви інтерпретуєте жести та міміку інших людей?»

Оберіть із кожного пункту один із варіантів відповіді:

1. Ви вважаєте, що міміка та жести – це:
 - а) спонтанне вираження душевного стану людини в конкретний момент часу;
 - б) доповнення до мовлення;
 - в) зрадницьке виявлення нашої підсвідомості.
2. Чи вважаєте Ви, що в жінок мова міміки та жестів є більш виразною, ніж у чоловіків?
 - а) так;
 - б) ні;
 - в) не знаю.
3. Як Ви вітаєтесь із добрими друзями?:
 - а) радісно кричите: «Привіт!»;
 - б) сердечним рукостисканням;
 - в) злегка обіймаєте їх;
 - г) вітаєте їх стриманим рухом руки;
 - г) цілуєте один одного в щоку.
4. Які прояви міміки та жести, на Вашу думку, мають однакове значення (дайте три відповіді):
 - а) коли хитають головою;
 - б) коли кивають головою;
 - в) коли морщать ніс;
 - г) коли морщать лоба;
 - г) коли підморгують;
 - д) коли посміхаються.
5. Яка частина тіла є «найвиразнішою»?:
 - а) ступні;
 - б) ноги;
 - в) руки;
 - г) кисті рук;

г) плечі.

6. Як Ви думаєте, яка частина Вашого обличчя є найвиразнішою (дайте дві відповіді):

а) лоб;

б) брови;

в) очі;

г) ніс;

г) губи;

д) куточки губ.

7. Коли Ви проходите уздовж вітрини магазину, у якій видно Ваше зображення, то Ви звертаєте увагу в першу чергу:

а) на те, як на Вас «сидить» одяг;

б) на зачіску;

в) на ходу;

г) на поставу;

г) ні на що.

8. Якщо хтось, розмовляючи чи сміючись, часто прикриває рота рукою, у Вашій уяві це означає, що:

а) йому є що приховувати;

б) у нього погані зуби;

в) він чогось соромиться.

9. На що Ви насамперед звертаєте увагу у Вашому співрозмовникові:

а) на очі;

б) на рот;

в) на руки;

г) на поставу.

10. Якщо Ваш співрозмовник, розмовляючи з Вами, відводить очі, це для Вас є ознакою його:

а) нечесності;

б) невпевненості в собі;

в) зібраності.

11. Чи можна за зовнішнім виглядом упізнати типового злочинця?

а) так;

- б) ні;
- в) не знаю.

12. Чоловік починає розмову з жінкою. Він це робить тому, що:

- а) перший крок завжди роблять чоловіки;
- б) жінка неусвідомлено дає зрозуміти своє бажання, щоб із нею заговорили;
- в) він достатньо самовпевнений, щоб отримати відмову.

13. У Вас склалося враження, що слова людини не відповідають тим сигналам, які можна помітити з її міміки та жестів. Чому Ви більше повірите?

- а) словам;
- б) «сигналам»;
- в) ця людина взагалі викликає у Вас підозру.

14. Поп-зірки транслюють публіці «сигнали» (жести), які мають однозначно еротичний характер. Що, на Вашу думку, за цим приховується?

- а) просто фіглярство;
- б) вони «заводить» публіку;
- в) це вираження їх власного настрою.

15. Ви дивитесь на самоті страшну детективну кінострічку. Що з Вами відбувається?

- а) я дивлюся абсолютно спокійно;
- б) я реагую на те, що відбувається, кожною клітинкою свого тіла;
- в) я заплющую очі в особливо страшних сценах.

16. Чи можна контролювати свою міміку?:

- а) так;
- б) ні;
- в) тільки окремі її прояви.

17. У ситуації інтенсивного флірту Ви «висловлюєтесь» переважно:

- а) очима;
- б) руками;
- в) словами.

18. Ви вважаєте, що більшість Ваших жестів:

- а) «підглянуті» в когось та завчені;

б) передаються з покоління в покоління;

в) закладені в нас від природи.

19. Якщо в чоловіка є борода, то це є ознакою:

а) його мужності;

б) того, що він хоче сховати риси свого обличчя;

в) того, що цей тип є занадто ледащим, щоб голитися.

20. Багато людей стверджують, що права і ліва сторона обличчя в них відрізняються між собою. Чи погоджуєтесь Ви з цією думкою?:

а) так;

б) ні;

в) тільки в людей похилого віку.

Підрахуйте кількість набраних балів за наведеним ключем до тексту:

1. А (2 б.), б (4 б.), в (3 б.).

2. А (1 б.), б (3 б.), в (0 б.).

3. А (4 б.), б (4 б.), в (3 б.), г (2 б.), д (4 б.).

4. А (0 б.), б (0 б.), в (1 б.), г (1 б.), д (0 б.), е (1 б.).

5. А (1 б.), б (2 б.), в (3 б.), г (4 б.), д (2 б.).

6. А (2 б.), б (1 б.), в (3 б.), г (2 б.), д (3 б.), е (2 б.).

7. А (1 б.), б (3 б.), в (3 б.), г (2 б.), д (0 б.).

8. А (3 б.), б (1 б.), в (1 б.).

9. А (3 б.), б (2 б.), в (2 б.), г (1 б.).

10. А (3 б.), б (2 б.), в (1 б.).

11. А (0 б.), б (3 б.), в (1 б.).

12. А (1 б.), б (4 б.), в (2 б.).

13. А (0 б.), б (4 б.), в (3 б.).

14. А (4 б.), б (2 б.), в (0 б.).

15. А (4 б.), б (0 б.), в (1 б.).

16. А (0 б.), б (2 б.), в (1 б.).

17. А (3 б.), б (4 б.), в (1 б.).

18. А (2 б.), б (4 б.), в (0 б.).

19. А (3 б.), б (2 б.), в (1 б.).

20. А (4 б.), б (0 б.), в (2 б.).

77–56 балів. Чудово! Ви маєте відмінну інтуїцію, здібність розуміти інших людей, у Вас є спостережливість і чуття. Однак ви надто сильно покладаєтесь у своїх судженнях на ці якості, слова мають для вас другорядне значення. Якщо Вам посміхнулися, Ви вже готові повірити, що Вам освідчуються в коханні. Ваші «вироки» надто поспішні, і в цьому криється небезпека: можна потрапити «пальцем у небо»! Робіть на це поправку, й у Вас є шанси навчитися чудово розбиратися в людях. Адже це важливо і в роботі, і в особистому житті, чи не так?

55–34 балів. Вам приносить певне задоволення спостерігати за іншими людьми, і Ви непогано інтерпретуєте їхню міміку та жести. Але Ви ще не зовсім умієте використовувати цю інформацію в реальному житті, наприклад, для того, щоб правильно будувати свої стосунки з оточенням. Ви схильні швидше буквально сприймати сказані Вам слова й керуватися ними. Наприклад, якщо хтось скаже Вам: «Мені з Вами зовсім не нудно», зробивши при цьому кислу мину, – Ви повірите в те, що з Вами весело. Розвивайте інтуїцію, більше покладайтесь на відчуття!

33–11 балів. Мова міміки та жестів для Вас – «китайська грамота». Вам надзвичайно складно правильно оцінювати людей. І справа не в тому, що Ви на це не здатні – просто не надаєте цьому значення, і даремно! Спробуйте навмисно фіксувати увагу на дрібних жестах людей, тренуйте спостережливість. Пам'ятайте прислів'я: «Тіло – це рукавичка для душі». Трохи розуміти душу іншого – найкращий спосіб самому не потрапити в пастку самотності.

Тест «Підготовка до співбесіди»

Під час підготовки до співбесіди фахівці рекомендують відповісти собі на такі запитання:

1. Як Ви використовуєте свою посмішку?
2. Чи вдається Вам стояти (сидіти) прямо?
3. Чи є у Вас зоровий контакт зі співрозмовником?
4. Чи не виглядаєте Ви знервованим?
5. Як Ви використовуєте свої руки?

6. Як Ви заходите до кімнати?
7. Чи є Ваше рукостискання сильним і діловим?
8. Ви стоїте надто далеко чи надто близько до людей, із якими
9. розмовляєте?
10. Чи торкаєтесь Ви людини, коли з нею розмовляєте?

Після отримання відповідей перевірте, як ці відповіді інтерпретують фахівці.

Позитивні сигнали:

1. Сидите (стоїте) прямо, ледь нахилившись уперед, із виразом справжнього інтересу.
2. Під час спілкування спокійно та впевнено дивитесь на співрозмовника.
3. Фіксуєте на папері ключові моменти бесіди.
4. Коли слухаєте, перебуваєте у «відкритій позі»: руки на столі, долоні витягнуті вперед.
5. Під час розмови використовуєте «відкриті жести»: руки відкриті чи підняті догори, неначе Ви пояснюєте якусь думку колегам.
6. Посміхаєтесь, щоб зняти напруження.

Негативні сигнали:

1. Крутитесь на стільці.
2. Не дивитесь на співрозмовника.
3. Малюєте що-небудь на аркуші.
4. Відвертаєтесь від партнера по спілкуванню й уникаєте зустрічі з ним поглядом.
7. Руки на грудях та нога закладена на ногу (захисна поза).
8. Використовуєте «закриті жести» чи жести-погрози (наприклад, махаєте вказівним пальцем, щоб відстояти свою думку).
9. Сидите з байдужим виглядом (бурчите).

Тест для діагностики рівня комунікативності

Для визначення рівня Вашої комунікативності необхідно відповісти на запропоновані запитання, використовуючи один із варіантів відповідей: «так», «ні», «іноді»:

1. Вас чекає ординарна або ділова зустріч. Чи вибиває Вас із колії її очікування?
2. Чи не відкладаєте Ви візит до лікаря до останнього моменту?
3. Чи викликає у Вас ніяковість і невдоволення доручення виступити з доповіддю, повідомленням, інформацією на будь-якій нараді, зборах чи іншому подібному заході?
4. Вам пропонують поїхати у відрядження в інше місто, де ви ніколи не були. Чи докладете ви максимум зусиль, щоб уникнути цього відрядження?
5. Чи подобається Вам ділитися своїми переживаннями з кимось?
6. Чи дратує Вас, якщо незнайома людина на вулиці звертається до вас із проханням (показати дорогу, назвати час, відповісти на якесь запитання)?
7. Чи вірите Ви, що існує проблема батьків і дітей, що представникам різних поколінь важко розуміти одне одного?
8. Чи соромитесь Ви нагадати знайомому, що Він забув вам повернути невелику суму грошей, яку позичив кілька місяців тому?
9. У ресторані або в їдальні Вам подали недоброякісну страву. Чи промовчите Ви, лише сердито відсунувши тарілку?
10. Залишившись наодинці з незнайомою людиною, Ви не почнете розмову і будете відчувати себе обтяженим, якщо першою заговорить вона. Чи так це?
11. Чи жахаєтесь Ви будь-якої великої черги, хоч би де вона була (у магазині, бібліотеці, касі кінотеатру)? Ви відмовитеся від свого наміру або станете у хвіст і будете нудитися чекаючи?
12. Чи боїтесь Ви брати участь у будь-якій комісії з розгляду конфліктної ситуації?
13. У Вас є власні індивідуальні критерії оцінки творів літератури, живопису, театрального мистецтва, і на чужу думку Ви не зважаєте. Чи так це?
14. Почувши в кулуарах якісь явно помилкові висловлювання з добре відомого Вам питання, чи віддасте Ви перевагу мовчанню й не вступите в суперечку?

15. Чи викликає у Вас неприємні почуття будь-яке прохання допомогти розібратися в тому чи іншому службовому питанні або навчальній темі?

16. Вам краще викласти свої міркування (думку, оцінку) в письмовій формі, ніж в усній?

Після отримання відповідей слід підрахувати бали, нараховуючи за кожну відповідь: *«так»* – 2 бали, *«іноді»* – 1 бал, *«ні»* – 0 балів. За наведеним класифікатором визначте, до якої категорії людей Ви належите:

30–32 бали – Ви точно некоммунікабельні;

25–29 балів – Ви замкнуті, мовчазні, віддасте перевагу самотності;

19–24 бали – Ви певною мірою коммунікабельні й у незнайомих обставинах відчуваєте себе цілком упевнено;

14–18 балів – нормальна коммунікабельність;

9–13 балів – Ви досить коммунікабельні, іноді навіть занадто;

4–8 балів – коммунікабельність Ваша дуже висока; скрізь відчуваєте себе прекрасно; беретесь за будь-яку справу, хоча далеко не завжди можете довести її до кінця;

3 бали – Ваша коммунікабельність має хворобливий характер. Ви балакучі, багатослівні, втручаєтесь у справи, у яких зовсім не компетентні, запальні й образливі.

Тест «Оцінка самоконтролю в спілкуванні»

Уважно прочитайте десять тверджень, що описують реакції на деякі ситуації. Кожне з них оцініть як правильне чи неправильне стосовно до себе. Правильне – позначте буквою «А», неправильне – літерою «Б».

1. Мені здається важким мистецтво копіювати звички інших людей.

2. Я міг би включити дурня, щоб привернути увагу або потішити навколишніх.

3. З мене міг би вийти непоганий актор.

4. Іншим людям здається, що я переживаю щось більш глибоко, ніж це є насправді.
5. У компанії я рідко опиняюся в центрі уваги.
6. У різних ситуаціях і в спілкуванні з різними людьми я часто поводжуся зовсім по-різному.
7. Я можу відстоювати тільки те, в чому я щиро переконаний.
8. Щоб досягти успіху в справах і в стосунках із людьми, я намагаюся бути таким, яким мене очікують бачити.
9. Я можу бути дружелюбним із людьми, яких терпіти не можу.
10. Я не завжди такий, яким мене сприймають.

Оцінка результатів: по одному балі нараховується за відповідь «А» на 1,5,7 твердження і за відповідь «Б» на всі інші.

Сума балів означає:

0–3 бали – у Вас низький комунікативний контроль, тобто Ваша поведінка стійка і Ви не вважаєте за потрібне змінювати її відповідно до ситуації. Ви здатні до щирого саморозкриття в спілкуванні, тому дехто вважає Вас поганим співрозмовником через вашу прямолінійність.

4–6 балів – у Вас середній комунікативний контроль. Ви щирі, але не стримані у своїх емоційних проявах.

7–10 балів – у Вас високий комунікативний контроль. Ви легко входите в будь-яку роль, гнучко реагуєте на зміну ситуації, добре відчуваєте співрозмовника.

Тест «Чи вмієте Ви виступати?»

Інструкція. Оберіть на кожне питання тесту одну з двох відповідей: «так» чи «ні»:

1. Чи залежить ретельність Вашої підготовки до виступу від складу аудиторії, якщо Ви неодноразово виступали на цю тему?
2. Чи відчуваєте Ви себе після виступу втомленим, чи відчуваєте різке погіршення працездатності?
3. Чи завжди Ви однаково починаєте свій виступ?

4. Чи хвилюєтесь Ви перед промовою настільки, що необхідно докладати активних зусиль, щоб побороти це хвилювання?
5. Чи приходите Ви задовго до початку виступу?
6. Чи потрібно Вам 3-5 хвилин, щоб встановити первісний контакт із аудиторією та стимулювати її уважно Вас слухати?
7. Чи намагаєтесь Ви говорити чітко за підготовленим планом?
8. Чи подобається Вам рухатися під час промови?
9. Чи відповідаєте Ви на записки у міру їх надходження, не групуючи їх?
10. Чи встигаєте Ви під час виступу пожартувати?

Опрацювання результатів: за кожну позитивну відповідь нарахуйте собі 2 бали.

Сума балів означає:

понад 12 балів – Ви вмієте підкорити аудиторію, не допускаєте вільностей у своїй поведінці за трибуною й у промові, однак надто висока незалежність від аудиторії може зробити Вас нечутливим до інтересів слухачів;

менш ніж 12 балів – Ви самі підкоряєтесь аудиторії, орієнтуєтесь на її реакцію, але прагнення повсякчас стежити за її бажаннями може призвести до втрати авторитету та зниження ефективності Вашої промови.

Використана література

1. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення : навч. посіб. / С. І. Дорошенко. – 2-е вид., перероб. і доп. – Харків : «ОВС», 2002. – 144 с.
2. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. / К. Я. Климова. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Ліра – К, 2006. – 240 с.
3. Культура спілкування у журналістській практиці : навч.-метод. посіб. / укл.: Надія Бабич, Олеся Жук. – Чернівці : Букрек, 2012. – 160 с.

4. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К., 2007. – 360 с.
5. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. / В. Г. Пасинок. – К. : ЦУЛ, 2012. – 184 с.
6. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. / О. А. Сербенська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

АКЦЕНТ – сукупність особливостей вимови, характерної для певної мови або діалекту.

АРТИКУЛЯЦІЯ – робота органів мовлення (язика, губ, м'якого піднебіння, голосових зв'язок, нижньої щелепи) у процесі мовотворення; вони дають основу для вироблення дикції, зумовлюють виразність вимови.

БАГАТСТВО МОВЛЕННЯ – естетично привабливе мовлення, що відображає вміння застосовувати тропи, образно-емоційну лексику, стійкі вислови, урізноманітнювати мову синонімами; знання синтаксичних виражальних засобів.

БЛАГОЗВУЧНІСТЬ ГОЛОСУ – це його звучання, відсутність неприємних призвуків (хрипоті, сиплості, гнусавості).

ВИРАЗНІСТЬ МОВЛЕННЯ – це якість, яка найбільше залежить від особи мовця, його ерудиції, знання мови. У мові є невичерпні запаси виражальних засобів, серед яких слід виділити виражальні засоби художнього мовлення: тропи (метафора, метонімія, синекдоха, іронія, перифраза, гіпербола); слова звукового і зорового зображення; емоційно-оцінна лексика; синтаксичне конструювання тексту і виражальні засоби звукового мовлення (сила виділення синтаксично вагомого слова, видозміни голосу, зупинки в мовленні, темп мовлення, емоційна тональність, що передає настрій, оцінку сприйнятого, моделює перспективу сприйняття та ін).

ВИСЛОВЛЮВАННЯ – мовленнєва одиниця, характеризується комунікативною спрямованістю, інтонаційним оформленням і ситуативним значенням.

ВИСОТА ТОНУ – якість звуку, що зумовлена чистотою коливання голосових зв'язок за одиницю часу. Одиницею висоти в герц (Гц), який дорівнює одному коливанню в секунду. Чим більша кількість коливань за одиницю часу, тим вищий звук. Вухом людини сприймає звуки в діапазоні від 16 до 20000 Гц.

ГОЛОС – звуковий потік, зумовлений дрижанням голосових зв'язок (у гортані) унаслідок проходження струменя видихуваного повітря, дієвий компонент звукового мовлення, результат складної фізіологічної та психічної діяльності людського організму; стимулюється інтелектом мовця, його емоціями, волею.

ДИКЦІЯ – чітка, виразна вимова звуків, звукокомплексів, складів, слів. Дикція передбачає артикуляційну точність, внормованість артикуляційної бази, добре активізує процес спілкування, дає змогу зосередитися на змісті, уникнути двозначного розуміння.

ДІАЛОГ – це обмін висловлюваннями-репліками між адресантом і адресатом.

ДІАПАЗОН – звуковий обсяг голосу, музичного інструмента, звукоряду, мелодії тощо.

ДІЛОВЕ СПІЛКУВАННЯ – це процес обміну діловою інформацією й досвідом роботи, який передбачає досягнення певного результату в колективній діяльності, виконання конкретного завдання чи реалізації обраної мети.

ДІЛОВИЙ ЕТИКЕТ – це встановлені норми поведінки в професійній сфері; сукупність правил, які регламентують зовнішню сторону ділового спілкування.

ДОРЕЧНІСТЬ МОВЛЕННЯ – це ознака культури мовлення, яка організовує його точність, логічність, виразність, чистоту, вимагає такого добору мовних засобів, що відповідають змістові та характерові експресії повідомлення. Важливим для доречності є врахування ситуації, складу слухачів (читачів), естетичні завдання.

ЕМФАТИЧНИЙ НАГОЛОС – виділення важливої за значенням частини висловлення (групи слів, слова і навіть частини слова) з метою передачі емоційного стану мовця. Найчастіше виявляється своєрідною мелодикою, подовженням наголошеного (іноді ненаголошеного) звука.

ЕНКЛІТИКА – слово без наголосу, яке стоїть після слова з наголосом, утворюючи з ним акцентну єдність: *на́ ніч, межі́ очі, нагорóджений був.*

ЕСТЕТИЧНІСТЬ МОВЛЕННЯ – використання експресивно-стилістичних засобів мови, які роблять мовлення багатим і виразним.

ЕТИКЕТ – встановлений порядок поведінки, сукупність правил, які регламентують зовнішні вияви людської поведінки.

ЖЕСТ – рух тіла чи рук, який супроводжує людську мову або замінює її.

ЗВУК – членороздільний елемент мовлення, утворений за допомогою мовних органів, відрізок мовного потоку, що утворюється за одну артикуляцію.

ЗМІСТОВНІСТЬ МОВЛЕННЯ – глибоке, осмислене висвітлення теми й головної думки висловлювання через докладне ознайомлення з різнобічною інформацією з цієї теми; вміння добирати потрібний матеріал та підпорядковувати його обраній темі, а також повнота розкриття теми без пустослів'я чи багатослів'я.

ІМІДЖ – це образ певної особи (явища чи предмета), який цілеспрямовано формується з метою забезпечення емоційно-психологічного впливу на когось та виступає засобом популяризації, реклами тощо.

ІНТЕНСИВНІСТЬ МОВЛЕННЯ – сила вимови звуків, слів, мовних тактів, що залежить від амплітуди коливання голосових зв'язок і пов'язана з особливостями мовного дихання, підсиленням чи послабленням видиху (густоти потоку видихової енергії).

ІНТОНАЦІЯ – ритмічно-мелодійна особливість мовлення, різні співвідношення кількісної зміни тону, тембру, інтенсивності, довготи звуків, які слугують для передачі змістових і емоційних відмінностей висловлювань. Інтонацію творять: а) підвищення і зниження голосу, б) паузи, в) наголоси (логічні, психологічні, емоційні, ритмічні).

КОДИФІКАЦІЯ НОРМИ – це систематизація мовних явищ у словниках, довідниках з культури мови, що орієнтують мовців на взірцеву літературну мову, дотримання установленої мовної норми.

КОМУНІКАБЕЛЬНІСТЬ – наявність у людини психічної готовності до організаторсько-комунікативної діяльності, прагнення до комунікації з іншими людьми, а також здатності відчувати задоволення від процесу спілкування.

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – сукупність знань, умінь і навичок, що включають: функції спілкування й особливості комунікативного процесу; види спілкування й основні його характеристики; засоби спілкування (вербальні та невербальні); види слухання й техніки його використання; «зворотний зв'язок» (питання і відповіді); психологічні й комунікативні типи партнерів, специфіку взаємодії з ними; форми й методи ділової взаємодії; технології і прийоми впливу на людей; самопрезентацію і стратегії успіху.

КОМУНІКАЦІЯ – це специфічний процес активного обміну інформацією між людьми під час взаємодії.

КОНФЛІКТ – виникнення складних для подолання суперечностей, зіткнення протилежних інтересів через відсутність взаєморозуміння людей, яке супроводжується гострими емоційними переживаннями.

КУЛЬТУРА МОВИ – галузь мовознавства, що займається утвердженням (кодифікацією) норм на всіх мовних рівнях.

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ – дотримання сталих мовних норм усної й писемної літературної мови, свідоме, невимушене, цілеспрямоване, майстерне вживання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування; сукупність таких якостей, які найліпше впливають на адресата з урахуванням реальної ситуації, поставлених мети й завдань.

ЛЕКСИЧНА НОРМА – норма слововживання, прийнята в мові на сучасному етапі. Вона визначає вживання слів у тих значеннях, які існують тепер, попереджає використання застарілих слів для назв сучасних понять тощо.

ЛІТЕРАТУРНА МОВА – унормована, відшліфована форма загальнонародної мови, що обслуговує всі сфери суспільної діяльності людей.

ЛОГІЧНА ПАУЗА – зупинка в мовленні, яка зумовлюється тільки конкретним змістом висловлювання.

ЛОГІЧНИЙ НАГОЛОС – важливий складник інтонації. Він використовується свідомо для виділення певного слова, яке адресант вважає найважливішим; логічний наголос впливає на сенс повідомлення.

ЛОГІЧНІСТЬ МОВЛЕННЯ – ознака культури мовлення, яка формується на рівні «мислення – мова – мовлення» і залежить від ступеня володіння прийомами розумової діяльності, знання законів логіки і ґрунтується на знаннях об'єктивної реальної дійсності. Логічним вважають мовлення, у якому: 1) сполучення одного слова з іншим несуперечливе (одне судження правильне, друге хибне, третього не дано); 2) слова розташовуються в логічній послідовності, яка відповідає ходові думки і при якій не виникає смислових непорозумінь (внаслідок актуального членування фрази – безпомилкового виділення комунікативного центру і периферійних інформаційних опор); 3) не порушені смислові, структурні, інтонаційні та експресивні зв'язки у межах цілого тексту, яким передається зв'язок несуперечливих суджень.

МЕЛОДИКА МОВЛЕННЯ – основний компонент інтонації. Мелодика організовує фразу, розмежовуючи її на синтагми та ритмічні групи, одночасно пов'язуючи її частини, і розрізняє комунікативні типи висловлювання (запитання, спонукання, розповідь, оклик) і виділяє найважливіший уривок висловлювання; слугує для вираження емоції, модальних відтінків, іронії підтексту.

МИЛОЗВУЧНІСТЬ (ЕВФОНІЯ) – характерна риса українського усного мовлення. Досягається через збалансоване вживання звуків – голосних/приголосних, дзвінких/глухих, м'яких/твердих; текст не повинен бути перевантажений словами, у яких є збіг важких для вимови чи неприємних для слуху звуків, а також словами, однаковими звукокомплексами.

МІМІКА – організація м'язів обличчя, яка передає, відображає емоційний стан людини чи реакцію на повідомлення.

МОВА – це особлива система різнотипних і в той же час внутрішньо поєднаних між собою структурних одиниць (звуків, морфем, слів, словосполучень тощо), якими людина послуговується

свідомо й які служать її засобом спілкування з іншими, засобом вираження її думок, почуттів, настроїв.

МОВЛЕННЯ – це конкретне говоріння, що відбувається в часі й має звукову (зокрема і внутрішнє проговорювання) чи писемну форму.

МОВНА НОРМА – це сукупність загальноприйнятих у суспільно-мовленнєвій практиці правил, якими користуються мовці в усному й писемному мовленні.

МОВНА ОСВІТА – процес і результат навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на засвоєння мови з метою комунікації, на мовленнєвий, розумовий і естетичний розвиток особистості. Мовна освіта пропагує вивчення не лише рідної мови, а й інших мов.

МОВНА СИТУАЦІЯ – це притаманний суспільству спосіб задоволення мовних потреб за допомогою однієї або кількох мов.

МОВНЕ ВИХОВАННЯ – формування естетичної сприйнятливості до цінностей світової культури й осмислення серед них місця культури свого народу. Мовне виховання розпочинається з родини і триває все життя.

МОВЛЕННЄВА ПОВЕДІНКА – використання мови учасниками спілкування в конкретній ситуації відповідно до їхніх рівнів комунікативної та мовленнєвої компетенцій.

МОВЛЕННЯ – процес добору й вживання засобів мови для порозуміння з іншими членами певної мовної громади.

МОВНІ ПОМИЛКИ – відхилення від чинної мовної норми, санкціонованої у середовищі, що визнане як культурне, у середовищі,

де плекають літературну мову, дбають про функціонування естетично досконалих текстів.

МОВНИЙ ЕТИКЕТ – це сукупність правил мовної поведінки, які репрезентуються в мікросистемі національно специфічних стійких формул і виразів у ситуаціях установлення контакту зі співбесідником, підтримки спілкування в доброзичливій тональності.

МОВНИЙ СТИЛЬ – сукупність мовних засобів, вибір яких зумовлюють зміст, мета й ситуація спілкування.

МОВНИЙ ТАКТ – слово чи група слів, що вимовляються від паузи до паузи й становлять окреме однослівне чи багатослівне поняття загального змісту речення; частина синтагми, об'єднана одним наголосом; відрізок фрази, цілісний за значенням, об'єднаний інтонаційно й відокремлений з обох боків паузами.

МОВЛЕННЄВИЙ АПАРАТ – це сукупність органів людини, необхідних їй для виробництва говоріння.

МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ – реалізація мовного етикету в конкретних актах спілкування, вибір мовних засобів вираження. Мовленнєвий етикет – поняття ширше, ніж мовний етикет і має індивідуальний характер. Мовець вибирає із системи словесних формул найбільш потрібну, зважаючи на її цінність.

МОДУЛЯЦІЯ – перехід від однієї тональності до іншої (в музиці); зміна тональності, а також зміна сили, висоти і тембру голосу.

МОНОЛОГ – це мовлення однієї людини, якому властиві значні за розміром відрізки тексту зі змістовною та структурною завершеністю.

МОРФОЛОГІЧНІ НОРМИ – регулюють вибір варіантів морфологічної форми слова і варіантів її поєднання з іншими словами.

НАГОЛОС – фонетичне явище, за допомогою якого виділяємо відповідний склад з-посеред інших складів у слові чи певний компонент у реченні.

НОРМА ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ – це сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування в певний період розвитку мови і суспільства.

ОРАТОР – особа, яка виголошує промову, володіє майстерністю публічного виступу.

ОРГАНИ МОВЛЕННЯ – мовний апарат, органи людини, що беруть участь в утворенні звуків. Сюди входять мовленнєві центри мозку; системи, які координують дії всіх органів; голосові органи, резонатори; органи сприйняття мови – усної і писемної.

ОРФОЕПІЧНА НОРМА – регулює правильну, зразкову вимову звуків, звукосполучень і наголосу в словах.

ОРФОГРАФІЧНА НОРМА – система правил, що встановлює передачу звукової мови на письмі.

ПАБЛІК РИЛЕЙШНЗ (PUBLIC RELATION (PR)) – зв'язки із громадськістю) – управлінські дії зі встановлення й підтримання взаємовигідних відносин між організацією і громадськістю, від настроїв і міркувань якої залежить успіх чи неуспіх цієї організації.

ПАРТИТУРА ТЕКСТУ – підготовлений за допомогою загальноприйнятих знаків запис тексту, призначеного для виголошення.

ПАУЗА – перерва у мовному потоці, в артикуляції органів мовлення.

ПАФОС – ставлення оратора до своєї ідеї – наприклад, захоплення й піднесення, що передаються слухачам (патетична промова).

ПЕРЕГОВОРИ – це форма ділової комунікації з метою обміну думками між її партнерами й досягнення ними згоди з певного ділового питання.

ПЕРЕКОНАННЯ – спосіб вербального впливу на людину з використанням системи доводів, аргументів, які обґрунтовують, підтверджують висунуту оратором тезу.

ПИСЕМНЕ МОВЛЕННЯ – мовлення, зафіксоване на папері. Воно є вторинним і зорієнтоване на зорове сприйняття мови.

ПІДТЕКСТ – внутрішня суть думок і почуттів героїв літературного твору, що криється в діалогах; прихований, внутрішній зміст висловлювання, який існує завдяки словесному вираженню змісту.

ПО́ЗА – надана тілу постава умисно чи довільно.

ПОЛІЛОГ – це розмова між декількома особами.

ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ МОВЛЕННЯ – забезпечення застосування мови у різних сферах життєдіяльності суспільства.

ПОСТАВА – звичне положення тіла людини під час сидіння й ходіння, характерна манера триматися.

ПРОКЛІКТИКА – слово без наголосу, яке стоїть перед словом з наголосом і прилягає до нього: *по дорóзі, мої сині́.*

ПРОСОДИЧНІ ЕЛЕМЕНТИ – ритміко-інтонаційні елементи мовлення (мелодика, відносна сила вимови слів та їх частин, співвідношення відрізків мовлення за довготою, загальний темп мовлення, паузи, загальне темброве забарвлення тощо), які організовують мовлення, протиставляючи одні частини мовного потоку іншим.

РИТМ – закономірне чергування в часі подібних явищ, впорядкований рух.

РИТОРИКА – наука про способи переконання та впливу на аудиторію з урахуванням її особливостей.

РУХЛИВІСТЬ ГОЛОСУ – це його здатність без напруги змінюватися по силі, висоті, темпу. Ці зміни не повинні бути довільними, у досвідченого оратора зміна певних якостей голосу завжди переслідує певну мету.

САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ – це вербальна й невербальна демонстрація власної персони в системі зовнішніх комунікацій.

СИЛА ГОЛОСУ – це його гучність залежно від активності роботи органів дихання й мовлення.

СИНТАКСИЧНІ НОРМИ – регулюють вибір варіантів побудови словосполучень, простих і складних речень.

СКЛАД – найменша одиниця членування мовлення, що характеризується максимальною артикуляційною і акустичною єдністю звуків, які розташовані в порядку зростання м'язової напруженості й акустичної інтенсивності, має єдину вершину звучності (вона представлена переважно голосним звуком).

СЛЕНГ (СЛЕНГІЗМИ) – розмовний варіант професійного мовлення; жаргонні слова або вирази, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків.

СЛОВЕСНИЙ НАГОЛОС – наголос, який полягає у виділенні одного складу в слові за допомогою артикуляційних засобів, властивих мові, – посилення м'язової напруженості мовного апарату, збільшення сили видиху, зміни висоти тону, збільшення тривалості звучання. Склад і голосний у складі, на який падає наголос, називається *наголошеним*.

СЛОВОТВІРНІ НОРМИ – регулюють вибір морфем, їх розташування і сполучення у складі нового слова.

СПІЛКУВАЛЬНИЙ ЕТИКЕТ – це гіперпарадигма, яку мовці відтворюють за правилами, узвичаєними в певній мовній спільності. Йому властива національна своєрідність, ідіоетнічність (*Ви, мамо...*; *Ви, тату...*).

СПІЛКУВАННЯ – це обмін інформацією, передавання певної інформації однією людиною іншій.

СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ – оцінювання іншої людини за допомогою поширення на неї типових характеристик представників певної соціальної групи.

СТИЛІСТИЧНІ НОРМИ – регулюють вибір слова або синтаксичної конструкції відповідно до умов спілкування і стилю

викладу (наприклад, *розрізняти*, а не *диференціювати* в розмовному стилі; *море дуже глибоке*, а не *глибоченне море* – в науковому стилі; *у зв'язку з тим, що...*, а не *бо...* – в офіційно-діловому стилі).

СТИЛЬ – це 1) сукупність мовних засобів, що їх свідомо чи несвідомо добирає автор тексту (писемного чи усного) з огляду на їх придатність для реалізації мети висловлювання; 2) спосіб формулювання думки.

СУРЖИК – лексичні та граматичні елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без дотримання норм літературної мови; штучно змішана, нечиста мова.

ТАКТ – частина синтагми, об'єднана одним наголосом.

ТЕКСТ – це писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у тематичну і структурну цілісність.

ТЕМБР ГОЛОСУ – індивідуальна особливість голосу конкретного мовця; забарвлення звуку; одна з ознак музичного звуку поряд з висотою, силою й тривалістю; неповторне індивідуальне забарвлення, яке обумовлене будовою мовного апарату, головним чином характером обертонів, що утворюються в резонаторах, – нижніх (трахея, бронхи) і верхніх (порожнина рота й порожнина носа).

ТЕМП – часова характеристика усного мовлення. У це поняття входять: 1) швидкість мовлення загалом, 2) час звучання окремих слів, 3) інтервали і довжина пауз.

ТЕМПОРИТМ – органічна взаємодія темпу мовлення з ритмом. Зміст і сила переживань – основа темпоритму поведінки людини в різних ситуаціях.

ТЕХНІКА ВИРАЗНОГО ЧИТАННЯ – сукупність методів, за допомогою яких досягається передбачуваний змістовний та естетичний вплив виголошуваного тексту.

ТЕХНІКА МОВЛЕННЯ – це сукупність прийомів фонаційного дихання, мовленнєвого голосу й дикції, доведених до ступеня автоматизованих навичок, що дає змогу особистості успішно взаємодіяти з іншими людьми.

ТОН ГОЛОСУ – емоційно-експресивна забарвленість голосу, що сприяє вираженню в мовленні того, хто говорить, певних відчуттів і намірів. Тон мови може бути добрим, злим, захопленим, офіційним, дружнім. Він створюється за допомогою таких засобів, як збільшення або ослаблення сили голосу, паузації, прискорення або уповільнення темпу мовлення.

ТОЧНІСТЬ МОВЛЕННЯ – одна з головних ознак культури мовлення. Точність досягається: 1) знанням предмета мовлення (адже спочатку ми пізнаємо реальний світ, а потім висловлюємося про результати свого пізнання: пізнавальна здатність людини залежить і від її досвіду, і від набутих знань у відповідній галузі й у мові); 2) знанням мови, мовної системи всіх її рівнів, оволодінням стилістичними ресурсами, мовними засобами вираження емоційності та ін.; 3) умінням узгодити знання про предмет зі знанням мови (тобто умінням вибрати найточнішу для конкретної ситуації спілкування назву предмета, явища, процесу тощо).

УСНЕ МОВЛЕННЯ – це форма реалізації мови, яка вимовляється, виражається за допомогою звуків, становить процес говоріння. Усне мовлення є первинним.

ФОНАЦІЙНЕ (МОВНЕ) ДИХАННЯ – дихання під час мовлення, коли до фізіологічної функції (вводити в організм кисень і забирати вуглекислий газ) приєднується голосова – відбувається голосоутворення.

ФРАЗА – основна одиниця мовлення, фонетично-синтаксична єдність, що має певну синтаксичну структуру, змістову закінченість, інтонаційну оформленість і відділяється від таких же одиниць паузами.

ФРАЗОВИЙ НАГОЛОС – наголос, за допомогою якого виділяються найважливіші за комунікативною метою комплекси.

ХАРИЗМА – феномен соціального сприйняття та взаємодії, який наділяє особистість природними властивостями впливати на інших людей і викликати в них беззастережну віру в її можливості.

ЧИСТОТА МОВИ виникає на основі співвідношення мовлення – мова, пов’язана з правильністю й нормативністю: якщо в мовленні немає порушень лексичних, стилістичних, орфоепічних та інших норм, воно вважається чистим.

При укладанні словника використано праці:

1. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
2. Голянич М. І. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів / [Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І.] ; за ред. М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : Сімик, 2012. – 392 с.
3. Голянич М. І. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / [Голянич М. І., Стефурак Р. І., Бабій І. О.] ; за ред. М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : Сімик, 2011. – 272 с.
4. Єрмоленко С. Я. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор ; [за ред. С. Я. Єрмоленко]. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.

5. Капелюшний А. О. Стилiстика й редагування: Практичний словник-довiдник журналіста / А. О. Капелюшний. – Львів : ПАІС, 2002. – 576 с.
6. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посiб. / В. Г. Пасинок. – К. : ЦУЛ, 2012. – 184 с.

ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ
ДО ІСПИТУ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«КУЛЬТУРА УСНОГО ПУБЛІЧНОГО МОВЛЕННЯ»

1. Зміст і структура курсу «Культура усного публічного мовлення», його зв'язок з іншими навчальними дисциплінами.
2. Культура мовлення. Чинники, що визначають рівень культури усного мовлення.
3. Основні проблеми культури усного мовлення в ЗМІ.
4. Мова і мовлення. Мовленнєвий розвиток людини.
5. Мовна освіта. Мовне виховання. Мовленнєва поведінка.
6. Професійна мовнокомунікативна компетенція.
7. Мовленнєве самовиховання і його роль у становленні особистості журналіста.
8. Мовна агресія як антипод культури.
9. Мовленнєва культура в контексті мовної політики держави.
10. Роль рідної мови у професійній діяльності теле- і радіожурналіста.
11. Мистецтво мовлення в масовій комунікації.
12. Проблеми культури ефірного мовлення.
13. Поняття літературної мови. Мовна норма. Критерії мовної норми.
14. Усне мовлення: загальна характеристика. Основні норми усного професійного мовлення.
15. Мовний, мовленнєвий та спілкувальний етикет.
16. Різновиди спілкування і стилі комунікативної поведінки.
17. Культура спілкування тележурналіста.
18. Поняття невербальної комунікації. Основні засоби невербальної комунікації.
19. Універсальне й ідіоетнічне в невербальному спілкуванні.
20. Невербальні засоби спілкування у професійній діяльності журналіста.
21. Невербальна комунікація і телеекран.

22. Колір на телеекрані.
23. Складники техніки усного мовлення: а) дихання; б) голос; в) дикція; г) орфоепія.
24. Характеристика органів мовлення.
25. Поняття дихання. Різновиди дихання.
26. Фізіологічне та фонаційне дихання. Умови правильного дихання.
27. Голос людини, його природа та різновиди.
28. Чоловічі та жіночі голоси. Висотні характеристики голосів (сопрано, альт, тенор, баритон, бас).
29. Інтонаційна виразність голосу в теле- та радіожурналістиці.
30. Дикція. Значення дикції у професійній підготовці журналіста.
31. Сучасні вимоги до журналіста-ефірника.
32. Моно- і діалогічний ефір: особливості мовної поведінки ведучого.
33. Поняття артикуляції. Артикуляція голосних звуків.
34. Артикуляція приголосних звуків.
35. Скоромовки як елемент вироблення орфоепічних норм. Естетична цінність та практична значущість скоромовок.
36. Орфоепія. Норми орфоепії української літературної мови.
37. Орфоепічний словник, його структура. Значення орфоепічного словника в роботі радіо-, тележурналістів.
38. Сучасний стан орфоепічної культури в українському суспільстві.
39. Наголос. Різновиди наголосу в українській мові.
40. Типові відхилення від акцентуаційних норм у мовленні радіо- та телеведучих.
41. Інтонація як важливий елемент культури мовлення. Розділові знаки та інтонація.
42. Партитура тексту.
43. Паузи і темп мовлення як технічні показники виразного мовлення і виразного читання.
44. Риторика як наука про успішну мовну комунікацію. Стили мовлення.

45. Оратор і аудиторія: контакт, вплив, взаємодія.
46. Значення риторики для працівників ЗМІ.
47. Риторика в Україні.
48. Майстерність усних виступів видатних українських культурних діячів.
49. Загальні правила публічного виступу.
50. Композиційна побудова промови.
51. Підготовка журналіста до виступу.
52. Техніка публічного виступу.
53. Загальне поняття про символи. Види символів.
54. Символи та їх значення у тележурналістиці.
55. Характеристика стереотипів. Поняття соціального стереотипу, його природа і суть.
56. Мова ЗМІ як естетичний стереотип епохи.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити : посіб. / за заг. ред. О. Сербенської. – Львів : Світ, 1994. – 152 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 232 с.
3. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посіб. / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 431 с.
4. Бабич Н. Д. Основи риторики : практикум / Н. Д. Бабич. – Чернівці : Рута, 1999. – 100 с.
5. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
6. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 368 с.
7. Гливінська Л. К. Сучасна українська мова. Фонетика. Орфоепія : навч. посіб. / Леся Гливінська ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Логос, 2010. – 415 с.
8. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення / Катерина Городенська ; Ін-т укр. мови НАН України. – К. : КММ, 2014. – 124 с.
9. Гриб В. П. Постановка мовного голосу / В. П. Гриб. – Луцьк, 2001. – 26 с.
10. Дмитровський З. Є. Телевізійна журналістика : навч. посіб. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 208 с.
11. Єлісовенко Ю. П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення : навч. посіб. / Ю. П. Єлісовенко ; за ред. В. В. Різуна. – К. : Агіка, 2008. – 204 с.
12. Інтенаційна виразність звукового мовлення засобів масової комунікації / [Багмут А. Й., Борисюк І. В., Бровченко Т. О., Олійник Г. П.]. – К. : Наук. думка, 1994. – 192 с.

13. Климova К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. / К. Я. Климova. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Ліра – К, 2006. – 240 с.
13. Ковалинська І. В. Невербальна комунікація / І. В. Ковалинська. – К. : Вид-во «Освіта України», 2014. – 289 с.
14. Колотілова Н. А. Риторика : навч. посіб. / Н. А. Колотілова. – К. : ЦУЛ, 2007. – 232 с.
15. Культура мови: від теорії до практики : монографія / Л. Струганець, О. Бобесюк, О. Веремчук та ін. ; [за ред. Л. Струганець]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. – 216 с.
16. Культура спілкування у журналістській практиці : навч.-метод. посіб. / укл.: Надія Бабич, Олеся Жук. – Чернівці : Букрек, 2012. – 160 с.
17. Літературна норма і мовна практика / [Єрмоленко С. Я., Бибиc С. П., Коць Т. А. та ін.] ; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 2013. – 320 с.
18. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.
19. Мацько Л. І. Риторика : навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – 2-ге вид., стер. – К. : Вища шк., 2006. – 311 с.
20. Миронченко В. Я. Основи інформаційного радіомовлення : підручник для студ. ун-тів спец. «Журналістика» / В. Я. Миронченко. – К. : 1996. – 438 с.
21. Олійник Г. А. Виразне читання. Основи теорії : посібник для вчителів / Г. А. Олійник. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 224 с.
22. Олійник О. Б. Основи ораторської майстерності : навч. посіб. / О. Б. Олійник. – К. : Кондор, 2010. – 181 с.
23. Олійник О. Б. Риторика : навч. посіб. / О. Б. Олійник. – К. : Кондор, 2009. – 170 с.
24. Онуфрієнко Г. С. Риторика : навч. посіб. / Г. С. Онуфрієнко. – К. : ЦУЛ, 2008. – 592 с.
25. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. / В. Г. Пасинок. – К. : ЦУЛ, 2012. – 184 с.

26. Паучок В. К. Етногенез українського народу і становлення української символіки / В. К. Паучок. – Тернопіль, 2003. – 275 с.
27. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради : навч. посіб. / Олександр Пономарів. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Либідь, 2001. – 240 с.
28. Радевич-Винницький Я. Двомовність в Україні: теорія, історія, мововживання : [монографія] / Ярослав Радевич-Винницький. – К. ; Дрогобич : Посвіт, 2011. – 590 с.
29. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування : навч. посіб. / Я. К. Радевич-Винницький. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2006. – 291 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
30. Риторика : навч.-метод. посіб. з курсів «Основи риторики» та «Професійна риторика» / укл. І. І. Гузенко. – Львів, 2014. – 328 с.
31. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. / О. А. Сербенська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.
32. Стахів М. О. Український комунікативний етикет : навч.-метод. посіб. / М. О. Стахів. – К. : Знання, 2008. – 245 с.
33. Струганець Л. В. Теоретичні основи культури мови : навч. посіб. / Л. В. Струганець ; Тернопільський держ. педагогічний ін-т. – Т. : [б.в.], 1997. – 96 с.

Додаткова

1. Абрамович С. Д. Риторика : навч. посіб. / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарькова. – Львів : Світ, 2001. – 240 с.
2. Авраменко О. 100 експрес-уроків української : посіб. / Олександр Авраменко. – К. : КНИГОЛАВ, 2016. – 192 с.
3. Андрющенко М. Невербальні чинники формування іміджу телеведучого / Марія Андрющенко // Мистецтвознавство України. – 2013. – Вип. 13. – С. 176–184. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mysu_2013_13_28
4. Бабич Н. Мовні стереотипи, «ноу хау» та естетичність сучасних ЗМІ / Н. Бабич, О. Жук // Теле- та радіожурналістика. – 2010. – Вип. 9. – С. 175–182.

5. Бавус Т. Мовний образ як компонент мовно-національної та індивідуально-авторської картин світу / Тетяна Бавус // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2016. – Вип. 63. – С. 242–247.
6. Бирик С. П. Культура усної мови журналіста: співвідношення слабких і сильних норм / С. П. Бирик // Одеський лінгвістичний вісник. – 2015. – С. 12–22.
7. Блинова О. Є. Соціальні стереотипи як прояв соціального мислення / О. Є. Блинова // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Фенікс, 2014. – Т. 11 ; Вип. 9. – С. 107–118.
8. Борг Д. Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування / Джеймс Борг ; пер. Н. Лазаревич. – Харків : Фабула, 2019. – 304 с.
9. Бутиріна М. В. Механізм стереотипотворення у мас-медіа / М. В. Бутиріна // Електронна бібліотека Інституту журналістики. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2405>
10. Бутиріна М. В. Явище стереотипізації у масовій комунікації / М. В. Бутиріна // Поліграфія і видавнича справа. – 2007. – № 2 (46). – С. 13–20.
11. Вербич Н. Просодичні одиниці у публічному мовленні / Наталія Вербич // Українська мова. – 2003. – № 2. – С. 110–118.
12. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
13. Голодникова Ю. А. Национально-культурные стереотипы в украинской телевизионной рекламе / Ю. А. Голодникова // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 69. – С. 5–7.
14. Голянич М. І. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів / [Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І.] ; за ред. М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : Сімик, 2012. – 392 с.
15. Голянич М. І. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / [Голянич М. І., Стефурак Р. І., Бабій І. О.] ; за ред. М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : Сімик, 2011. – 272 с.

16. Гоян В. В. Кольористика та зображальна естетика інформаційної телевізійної програми / В. В. Гоян // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К., 2000. – Вип. 8 : Журналістика. – С. 80–87.
17. Грабовська І. Сучасні українці у дзеркалі чужих та власних стереотипів / І. Грабовська // Сучасність. – 2004. – № 9. – С. 138–147.
18. Дацишин Х. Терміни «журналістська риторика», «риторика ЗМІ», «медіариторика»: до проблеми дефініції / Христина Дацишин // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – № 733 (Проблеми української термінології). – 2012. – С. 179–182.
19. Дацишин Х. П. Типологічні різновиди усних публічних виступів / Х. П. Дацишин // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Вип. 1. – Харків, 2009. – С. 134–138.
20. Дончик В. Мова не винна (Про суржик, двомовність і грамотність на українському телебаченні) / В. Дончик // Слово і час. – 2001. – № 2. – С. 68–77.
21. Дубик В. Невербальні та вербальні засоби комунікації в політичному дискурсі ЗМІ / В. Дубик // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – 2013. – № 18. – С. 31–36. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnufm_2013_18_10
22. Єлісєнко Ю. Орфоепічний аспект фахової підготовки ведучих / Юрій Єлісєнко // Ведучий у практиці сучасного радіомовлення : зб. навч.-метод. матеріалів / упоряд. В. Я. Миронченко. – К. : Укртелерадіопресінститут, 2006. – С. 51–63. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.journ.lnu.edu.ua/vypusk7/visnyk07-16.pdf>
23. Єлісєнко Ю. П. Орфоепічний аспект фахової підготовки телевізійних журналістів / Ю. П. Єлісєнко // Наукові записки Інституту журналістики. – 2004. – Т. 15. – С. 15–22. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1225>

24. Єрмоленко С. Комунікативні технології і мовна культура журналіста / С. Єрмоленко // Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика». – 2003. – Вип. 23. – С. 22–29.
25. Єрмоленко С. Я. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор ; [за ред. С. Я. Єрмоленко]. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
26. Єфименко О. Є. Історія вивчення поняття мовної картини світу в ХІХ – першій половині ХХ століття / О. Є. Єфименко // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць. – Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2011. – Вип. 31. – С. 38–46.
27. Завгородня Л. В. Мовний стереотип і словесний штамп у мові газет / Л. В. Завгородня // Культура слова / Інститут української мови НАН України. – К., 2001. – Вип. 57–58. – С. 10–15.
28. Завгородня Л. В. Природа стереотипу та стереотипні інновації у публіцистиці / Л. В. Завгородня // Семантика мови і тексту : зб. статей VI Міжнар. конф. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 197–201.
29. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості : підручник / В. Й. Здоровега. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Львів : ПАІС, 2004. – 268 с.
30. Зелінченко О. А. Порівняльна характеристика диктора та ведучого / О. А. Зелінченко // Наукові записки Інституту журналістики. – 2006. – Т. 24. – С. 110–114.
31. Каленич В. Культура мовлення як чинник журналістської майстерності / Володимир Каленич // Український інформаційний простір : наук. журнал / Київський нац. ун-т культури і мистецтв, Ін-т журналістики і міжнародних відносин. – К., 2014. – Ч. 3. – С. 72–76.
32. Капелюшний А. О. Стилїстика й редагування: Практичний словник-довідник журналіста / А. О. Капелюшний. – Львів : ПАІС, 2002. – 576 с.
33. Ковтун О. Н. Акустичні характеристики сучасного радіодискурсу: інтонаційний аспект / О. Н. Ковтун. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2168>

34. Конюхова Л. І. Значення жестів у тележурналістиці / Л. І. Конюхова // Українознавець. – Вип. 1. – Львів, 2006. – С. 57–60.
35. Кукуруза Н. В. Майстерність ведучого : навч. посіб. / Надія Кукуруза. – Івано-Франківськ, 2010. – 176 с.
36. Куліш Ю. О. Поняття символу: символи в українській культурі / Ю. О. Куліш // Науковий вісник. Серія «Філософія». – Харків : ХНПУ, 2015. – Вип. 45 (ч. II). – С. 106–110. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2015/1026-1450429083.pdf>
37. Лавлінський Р. Механізми формування соціальних стереотипів у суспільстві засобами мас-медіа / Руслан Лавлінський // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2010. – № 7 ; Серія «Філософія». – С. 164–176. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoafs_2010_7_18
38. Лозко Г. С. Українське народознавство / Г. С. Лозко. – 2. вид., доп. та перероб. – К. : АртЕк, 2004. – 472 с.
39. Лужецька Л. Невербальні засоби спілкування як складник мовленнєвої культури особистості / Л. Лужецька // Рідне слово в етнокультурному вимірі. – 2014. – С. 145–150. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2014_2014_22
40. Марун М. Чи є тотожними поняття мова і мовлення / М. Марун // Дивослово. – № 6. – 1999. – С. 11–13.
41. Мірченко М. В. Основи екології української літературної мови: проблеми, можливості, перспективи / М. В. Мірченко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2014. – Вип. 50 ; Серія «Філологічна». – С. 16–19.
42. Нагорняк М. В. Типологія мовних помилок ведучих інформаційних програм Національного радіо / М. В. Нагорняк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2119>
43. Папуша О. Порівняльна характеристика диктора і ведучого радіопрограм / О. Папуша, Ю. Матвійчук // Журналіст України. – 2002. – №2. – С. 15–17. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uastudent.com/porivnjalna-harakterystyka-dyktora-i-veduchogo-radioprogram/> (Частина I та II)

44. Руда О. Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі : монографія / Олена Руда ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 2012. – 232 с.
45. Сваричевська Л. Концепт символу в українській мовній картині світу / Лідія Сваричевська // Вісник Львівського університету. Серія «Філологія». – 2004. – Вип. 34 ; Ч. І. – С. 372–378. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.anthropos.lnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1057/1/372-Stankevych.pdf>
46. Сербенська О. А. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей / О. А. Сербенська, М. Й. Волощак. – К. : Вид. центр «Просвіта», 2001. – 204 с.
47. Сербенська О. А. Основи телевізійної творчості : практикум / О. А. Сербенська, В. В. Бабенко. – Львів : ПАІС, 2007. – 112 с.
48. Сердюк С. В. Функції етнічних стереотипів та їхня роль у формуванні етнічної ідентичності / С. В. Сердюк // Наукові записки. Т. 19. Теорія та історія культури. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9290/Serdyuk_Funktsiyi_etnichnykh_stereotypiv.pdf?sequence=1&isAllowed=y
49. Словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. – К. : Міленіум, 2002. – 260 с.
50. Супрун В. М. Проблеми мовної компетенції журналістів / В. М. Супрун, Л. В. Супрун // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Симферополь : Изд-во «Оджакъ», 2008. – Т. 21 (60) ; Серия «Филология. Социальная коммуникация». – С. 204–208.
51. Федоров В. Символ: образ і знак = Symbolarium / В. Федоров. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. – 256 с.
52. Форманова С. В. Невербальні засоби вираження комунікації (на матеріалі інтерв'ю з журналістом Майклом Щурем) / С. В. Форманова, Є. І. Ленець // Молодий вчений. – 2018. – № 9. – С. 125–128. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/9.1/32.pdf>

53. Царик О. Культура мовлення як елемент духовної культури суспільства / Ольга Царик // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол. ред. : М. Т. Мартинюк]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. – В. 1. – С. 318–327.

54. Шутова М. О. Контенсивно-формальна типологічна таксономія етнокультурних стереотипів / М. О. Шутова // Вісник КНЛУ. Серія Філологія. – 2014. – Том 17. – № 1. – С. 205–214. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://philmessenger.knlu.edu.ua/article/viewFile/102980/98108>

Інтернет-ресурси

1. Дикція. – <https://www.vezha.org/dyktsiya-video/>
2. Дикція з Іриною Українець. Урок № 1. Техніка мови – скоромовки. – <https://www.youtube.com/watch?v=W3StCnxSjf0>
3. Емі Кадді: Мова вашого тіла формує вас. – https://www.ted.com/talks/amy_cuddy_your_body_language_shapes_who_you_are/transcript?language=uk
4. Імпровізація у мові. – <https://www.vezha.org/improvizatsiya-u-movi-video/>
5. Красивий голос. Дикція. Урок № 2. Вправи з Іриною Українець. – <https://www.youtube.com/watch?v=s06kSlTla-c>
6. Логічні акценти. – <https://www.vezha.org/logichni-aktsenty-video/>
7. Найдовша скоромовка у світі. – <https://www.youtube.com/watch?v=5s0MwmXOFAI>
8. Нереальні скоромовки від української ведучої [Мар'яна Лошак – бездоганно прочитала українські скоромовки в прямому ефірі]. – <https://news.vash.ua/news/kuryozy/nerealni-skoromovky-vid-ukrayinskoyi-veduchoyi>
9. Паузи у мовленні. – <https://www.vezha.org/pauzy-u-movlenni-video/>
10. Постановка голосу. – <https://www.vezha.org/postanovka-golosu-video/>

11. Промова Стіва Джобса (українською мовою). – <https://www.youtube.com/watch?v=TSpSx5odAbs>
12. Степура А. Як готуватися до публічного виступу. – <https://www.youtube.com/watch?v=69Hpe85fmC0>
13. Степура А. Як підготувати виступ. – <https://www.youtube.com/watch?v=l0j5UBRidco>
14. Страх публічних виступів. – <https://www.vezha.org/strah-publichnyh-vystupiv/>
15. Темп мовлення. – <https://www.vezha.org/temp-movlennya-video/>
16. Тренінг «Ораторське мистецтво». – <https://www.youtube.com/watch?v=kYUczJtpyHA>
17. Як навчитися говорити грамотно? [Розповідає диктор і ведучий Дмитро Хоркін]. – <https://www.youtube.com/watch?v=2mx-HFiLKGQ>
18. Як поставити голос? [Розповідає актор, режисер, викладач кафедри сценічної мови Київського національного університету театру, кіно і телебачення ім. І. Карпенка-Карого – Олександр Завальський]. – https://www.youtube.com/watch?v=76OLK4BuU_o

Для нотаток

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

САВЧУК РУСЛАНА ЛЮБОМИРІВНА,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

КУЛЬТУРА УСНОГО ПУБЛІЧНОГО МОВЛЕННЯ

**навчально-методичний посібник
для студентів II курсу
спеціальності «Журналістика»**

В авторській редакції

Друк: підприємець Голіней О. М.
76008, м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 128,
тел.: (0342) 58 04 32, 050 540 30 64
Папір офсетний, друк цифровий,
підписано до друку 12.08.2019,
формат 60x84/16, ум. друк. 2,7 арк.
Зам. № 198 від 12.08.2019, наклад 100 прим.